

TRÄNGKÅREN 6 & 7

MILJÖKONSEKVENSBESKRIVNING
2022-09-06/ White arkitekter AB

white

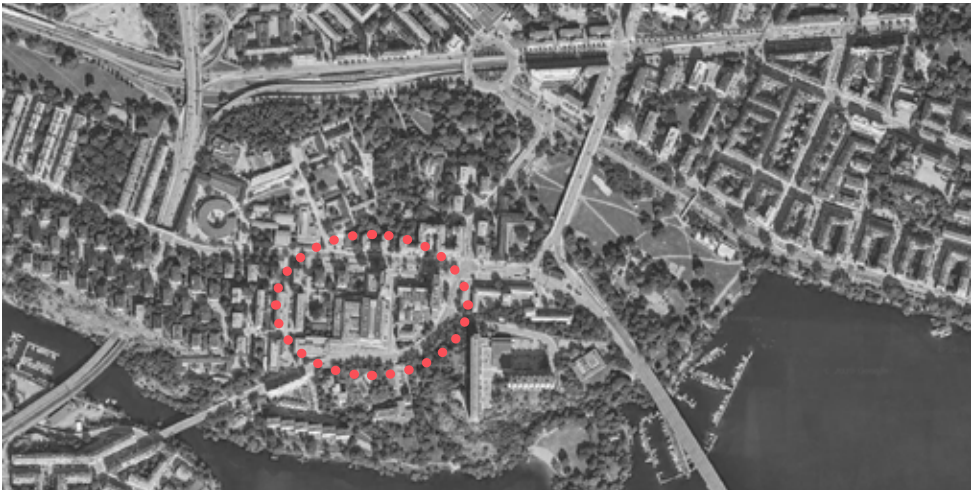
MARIEBERG - TRÄNGKÅREN 6 & 7

Kungsholmen med Marieberg, sett ur den stora skalan i förhållande till det centrala Stockholm.

Marieberg i mellanskalen, sett i förhållande till Kungsholmen

Trängkåren i den lilla skalan, på stadsdelsnivå i Marieberg.

Objekt	Beställare	Omslagsbilder	Ansvarig	Medverkande
Objekt: Stadsdel: Kommun: Län:	Trängkåren 6 & 7 Marieberg Stockholms stad Stockholms län	Areim	Framsida: Fotomontage som bland annat redovisar de föreslagna, nyttillkom- mande volymerna. Källa: Sweco och Wingårdhs Baksida: Riksantikvarieämbetet, fotograf Erik Claesson, 1971	Annika Andersson Bebyggelseantikvarie White Arkitekter AB Östgötagatan 100, Stockholm Tel. +46 8 402 26 33 annika.andersson@white.se Karolina Mellberg Arkitekt Emelie Resvik Planarkitekt

Innehåll

LÄSANVISNING

En Miljökonsekvensbeskrivning (MKB) är ett dokument som ska beskriva de konsekvenser som en plan har för ett eller flera riksintressen. Denna MKB syftar enbart till att beskriva konsekvenserna av detaljplanen 2019-07418 för riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården (AB 115). MKB:n är indelad i tre huvuddelar:

SAMMANFATTNING

En MKB är ett dokument som ingår i en demokratisk process och ska därför kunna läsas och förstås av alla. I sammanfattningen finns en icke-teknisk sammanfattning av hela MKB:n samt begreppsförklaring.

BESKRIVANDE DEL

Här beskrivs förutsättningar i form av bakgrund, syfte och avgränsningar samt tidigare gjorda ställningstaganden.

I denna del beskrivs även riksintressets teman och värdebärare på olika nivåer. Beskrivningen omfattar hur de tar sig uttryck inom både staden som helhet och inom Marieberg. Här beskrivs även de siktlinjer som valts ut som särskilt viktiga att värna.

ANALYSERANDE DEL

Denna del beskriver ingående konsekvenserna av planförslaget. För att kunna skapa så djupgående analys som möjligt har planen delats upp i delområden. Påverkan, effekt och konsekvens för varje delområde beskrivs. För att få en samlad bild av de effekter som påverkan har görs även en kumulativ bedömning. Den kumulativa bedömningen är en teknisk sammanfattning av planförslagets påverkan, effekt och konsekvenser i olika stadsskalor. Här beskrivs även ett kumulativt nollalternativ samt uppföljning av processen.

1. SAMMANFATTNING.....

ICKE-TEKNISK SAMMANFATTNING	4
BEGREPPSFÖRKLARINGAR	6

2. BESKRIVANDE DEL.....

BAKGRUND, OMFATTNING OCH SYFTE 10

UPPDRAGETS FÖRUTSÄTTNINGAR	10
KULTURVÄRDEN I OLIKA LAGSTIFTNINGAR	12
METODIK	13

RIKSINTRESSETS TEMAN OCH VÄRDEBÄRARE 14

RIKSINTRESSET STOCKHOLMS INNERSTAD MED DJURGÅRDEN	16
RIKSINTRESSETS UTTRYCK I MARIEBERG	20
SIKTLINJER	24

3. ANALYSERANDE DEL.....

MILJÖBEDÖMNING 28

BESKRIVNING AV PLANFÖRSLAGET	29
TIDIGARE GJORDA STÄLLNINGSTAGANDEN	30
MILJÖBEDÖMNING SIKTLINJER	32
MILJÖBEDÖMNING DELOMRÅDE 1, GARAGET	36
MILJÖBEDÖMNING DELOMRÅDE 2, TIDNINGSHUSET	38
MILJÖBEDÖMNING DELOMRÅDE 3, DN-SKRAPAN MED MÅNLANDAREN OCH SKULPTURPARKEN	40
MILJÖBEDÖMNING DELOMRÅDE 4, LASTGATAN	42
MILJÖBEDÖMNING DELOMRÅDE 5, TRÄNGKÅREN 6	44

KUMULATIV BEDÖMNING OCH UPPFÖLJNING 46

KUMULATIVT NOLLALTERNATIV	46
KUMULATIV BEDÖMNING AV PÅVERKAN PÅ DEN STORA SKALAN	46
KUMULATIV BEDÖMNING AV PÅVERKAN PÅ MELLANSKALAN	46
KUMULATIV BEDÖMNING AV PÅVERKAN PÅ DEN LILLA SKALAN	46
BEDÖMNING AV KUMULATIV POSITIV OCH NEGATIV PÅVERKAN	48
SAMMANTAGEN KONSEKVENNS	49
UPPFÖLJNING	49

KÄLLOR 50

Icke-teknisk sammanfattning

Volymerna inom Trängkåren, som som de ser ut idag.

De föreslagna, nya volymerna inom Trängkåren är markerade med orange kulör.

DET AKTUELLA PLANFÖRSLAGET

Stockholms stad har tagit fram ett förslag till detaljplan inför samråd för fastigheterna Trängkåren 6 och 7 på Marieberg. Kvarteret kallas ibland för tidningskvarteret. Detaljplanen har diarienummer 2019-07418.

Kortfattat är syftet med detaljplanen att:

- Möjliggöra komplettering med kontor, handel och service.
- Pröva lämpligheten av höga hus på platsen.
- Bevara och skydda byggnadernas och stadsbildens kulturhistoriska värden.

Förslaget till detaljplanen möjliggör:

- Rivning av två tillbyggnader inom Trängkåren 6.
- Tillbyggnad av nya volymer på Trängkåren 6, varav en volym är en högre byggnad.
- Att en ny volym byggs mellan Trängkåren 6 och 7.
- Rivning av ett garage och ett fläktrum på Trängkåren 7.
- Tillbyggnad på en lägre del av Trängkåren 7.
- Nybyggnad i form av en högre byggnad på den plats där garaget står idag på Trängkåren 7.
- Bestämmelser som skyddar de ursprungliga byggnaderna inom hela kvarteret.

Inför samrådet har detaljplanen bara styrt volymernas storlek. I nästa skede, granskningsskedet, kommer detaljplanen att arbetas om så att även utformningen styrs.

KONSEKVENSER FÖR RIKSINTRESSET STOCKHOLMS INNERSTAD MED DJURGÅRDEN

Eftersom förslaget till detaljplan gör det möjligt att bygga flera höga volymer kommer riksintresset att påverkas. Redan idag kan de stora volymerna i Marieberg ses på håll. De kan upplevas hänga ihop, vara ett kluster. Om flera höga byggnader tillkommer blir klustret tydligare. Ett sådant planförslag bedöms påverka riksintresset, men inte så mycket att det är risk för påtaglig skada eftersom de nya byggnaderna inte blir dominerande i stadsbilden.

På stadsdelsnivå, och på kvartersnivå, bedöms riksintresset också påverkas. Det beror på att några byggnadsvolymer rivs vilket påverkar stadsbilden och även riksintresset. Men påverkan bedöms inte vara så stor att det är risk för *påtaglig skada* på själva riksintresset, bland annat eftersom de delar som rivs inte är ursprungliga byggnadsdelar i tidningskvarteret. Den påverkan som sker på kulturvärdena på stadsdelsnivå bedöms även med hjälp av Plan- och bygglagen (PBL). Bedömningen enligt PBL sker i en så kallad miljökonsekvensanalys (MKA)

SAMMANTAGGANDE BEDÖMNING

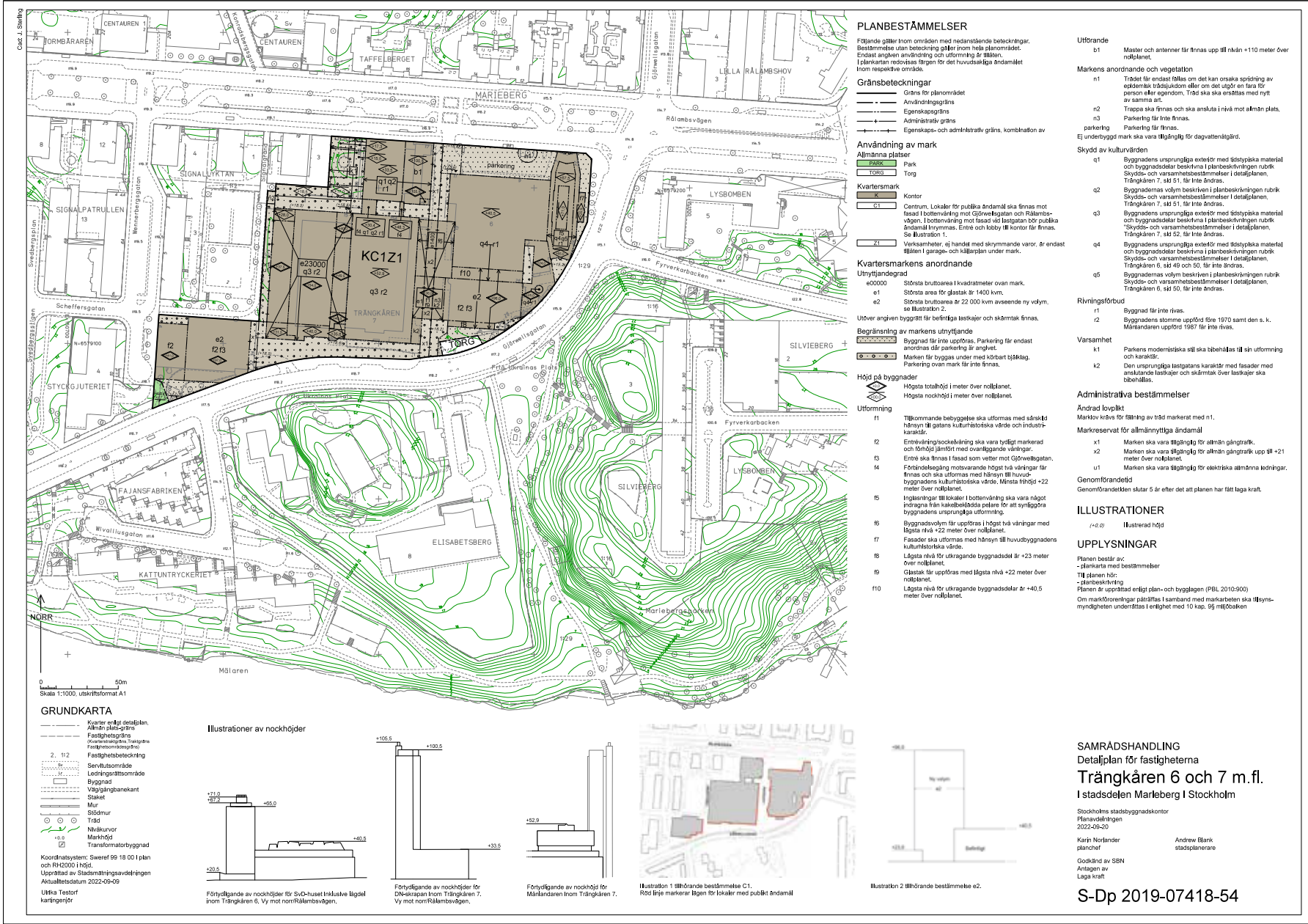
Även om påverkan på kulturvärdena är negativ bedöms åtgärderna i den föreslagna detaljplanen inte vara så stora att de innebär risk för påtaglig skada på riksintresset.

REKOMMENDATIONER FÖR DEN FORTSATT PROCESSEN

För att nya volymer ska påverka riksintresset så lite som möjligt är det viktigt att i nästa steg:

- Vara noga med hur volymerna gestaltas, vilka material och kulörer som används.
- Bryta upp volymerna i olika delar.

Inkom till Stockholms stadsbyggnadskontor - 2022-09-23, Dnr 2019-07418

Begreppsförklaringar

SKILLNAD PÅ OLIKA ANTIKVARISKA UNDERLAG

Det finns olika typer av antikvariska underlag som belyser kulturvärden i olika skalor:

Kulturmiljöanalys

Beskriver historik och utveckling av en bebyggelsemiljö samt dess övergripande karaktärsdrag, vilket ligger till grund för att klargöra det kulturhistoriska värdet, och beroende på vilken metod som används även ge rekommendationer för framtiden.

Antikvarisk förundersökning

Genom historik, karaktärisering av exteriör och interiör samt kulturhistorisk värdering beskriver en antikvarisk förundersökning hur en byggnad såg ut när den uppfördes, vilka förändringar den genomgått och hur den ser ut idag. Det ligger sedan till grund för en kulturhistorisk värdering.

Miljökonsekvensbeskrivning (MKB)

Beskriver konsekvenser av ett förslag utifrån Miljöbalken (MB).

Miljökonsekvensanalys (MKA)

När en MKA avser kulturmiljöer utförs analysen med PBL som utgångspunkt.

VAD ÄR EN DETALJPLAN?

En detaljplan är ett dokument som reglerar hur man får, och inte får, bygga på en speciell plats. Det är bara kommuner som får göra detaljplaner och det brukar kallas för att kommunen har planmonopol.

PLANPROCESSENS OLIKA SKEDEN

Eftersom en detaljplan kan påverka fler människor än de som bor eller jobbar inom ett område som omfattas av en ny detaljplan finns en demokratisk planprocess. Det innebär att alla som är sakägare har möjlighet att berätta för kommunen hur de tycker att förslaget påverkar dem och stadsmiljön.

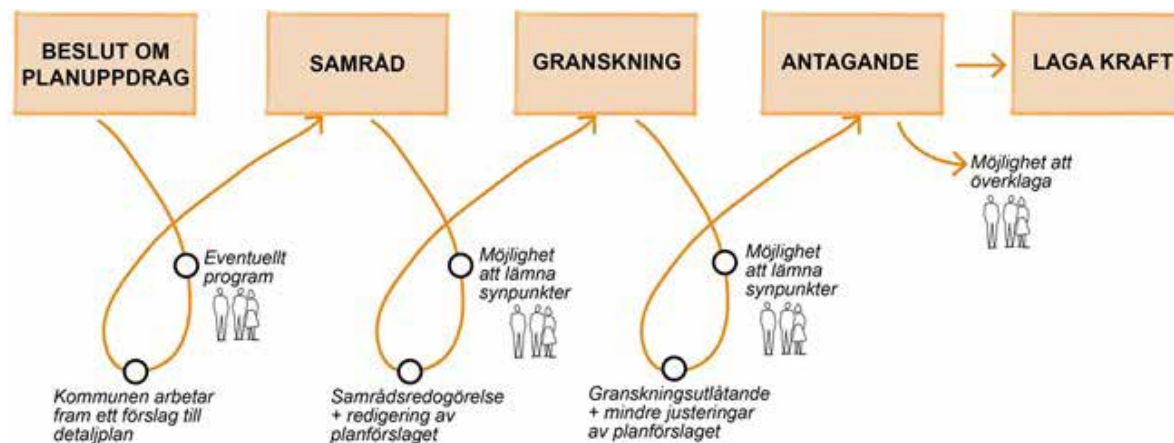
Det kallas för att sakägare har rätt att yttra sig. Det första tillfället man har att yttra sig är när planen ställs ut på samråd.

VAD ÄR ETT RIKSINTRESSE OCH VAD ÄR EN MKB?

I den lagstiftning som heter Miljöbalken finns regler om hur olika saker som påverkar miljön bör hanteras. Där finns även regler om områden som är viktiga inte bara på lokal nivå utan även på regional och nationell nivå, sådana områden kallas för *riksintressen*. Det finns olika riksintressen, t.ex. riksintressen för kulturmiljövården, totalförsvaret och flyget. När man gör en detaljplan måste man bedöma om de åtgärder man vill göra kan innebära vad som kallas för *påtaglig skada* på ett riksintresse. Som stöd för att bedöma om någonting är en påtaglig skada tar man fram en *Miljökonsekvensbeskrivning*, den förkortas *MKB*.

Syftet med en MKB är inte att fastställa restriktioner, en MKB ska istället beskriva nollalternativ och konsekvenser av ett särskilt planförslag.

Dokumentet du läser just nu är en MKB.

Planprocessens olika delar samt skeden där allmänheten kan påverka. Källa: Lerums Kommun

VAD BETYDER "PÅTAGLIG SKADA"?

Påtaglig skada på ett riksintresse kan inträffa:

- om en åtgärd mer än obetydligt skadar något eller några av de värden som utgör grunden för riksintresset.
- den negativa inverkan blir så stor att området i något avseende förlorar sitt värde som riksintresse.

Någon mer utförlig beskrivning av vad som kan vara påtaglig skada finns inte beskrivet i handböcker för hantering av riksintressen. Det beror på att frågan måste utredas från fall till fall. Istället är det olika rättsfall som är vägledande för vad som kan bedömas vara påtaglig skada.

SKILLNAD MELLAN PÅVERKAN, EFFEKT OCH KONSEKVENS

Naturvårdsverket har som föreskrivande myndighet ansvar att ta fram bl.a. handböcker för hantering av riksintressen. Följande beskrivning av skillnad mellan påverkan, effekt och konsekvens är hämtad direkt från Naturvårdsverkets vägledning för miljöbedömningar.

I kapitel 6 miljöbalken definieras miljöeffekter men det talas inte uttryckligen om konsekvenser. Regeringen har dock tydligt klarlagt att i de fall miljöeffekter ska bedömas enligt 6 kap. miljöbalken, ska även de konsekvenser som är möjliga att förutse redovisas.

Inom ramen för miljöbedömningar både på nationell nivå, inom EU och i övriga internationella sammanhang används ord som påverkan, effekt och konsekvens. I miljökonsekvensbeskrivningar i Sverige avses vanligtvis med:

- *påverkan*: den fysiska åtgärden i sig,
- *effekt*: den förändring som uppkommer i omgivningen och
- *konsekvens*: betydelsen av denna förändring.

EFFEKTER PÅ KORT, MEDELLÅNG OCH LÅNG SIKT

Miljöeffekter kan uppstå på allt från kort till lång sikt. Tidsspännen för dessa tidshorisonter är inte definierade i lagstiftningen. Vad som är lämpliga tidshorisonter att använda för miljöeffekter behöver därför bedömas från fall till fall mot bakgrund av vilka miljöeffekter det är frågan om. Samtliga tidshorisonter behöver dock användas och både övergående och bestående effekter behöver identifieras. Osäkerheten i bedömningar växer normalt med ökad tidshorisont, men egentligen finns ingen borte tidsgräns för vad som menas med lång sikt.

2. Beskrivande del

Sweco-huset, ursprungligen kallad SvD-huset, tillsammans med DN-skrapan.

Uppdragets förutsättningar

BAKGRUND

White har givits i uppdrag av Areim, att utföra en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) i samband med planläggning av fastigheterna Trängkåren 6 och 7. Den aktuella detaljplanen har dnr: 2019-07418.

Samtliga fotografier är tagna av White arkitekter om inte annat anges. Bilder från White arkitekter är upphovsrättsskyddade och får endast användas efter tillstånd från det aktuella uppdragets uppdragsledare.

SYFTE

Syftet med denna miljökonsekvensbeskrivning (MKB) för en verksamhet eller åtgärd är att identifiera och beskriva de direkta och indirekta effekter som den planerade verksamheten eller åtgärden kan medföra på Riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården (AB 115).

LAGSTADGAT INNEHÅLL I EN MKB

En miljökonsekvensbeskrivning i en strategisk miljöbedömning ska enligt MB 6 kap 11 § innehålla:

- En sammanfattning av planens innehåll, dess huvudsakliga syfte och förhållande till andra relevanta planer och program
- En identifiering, beskrivning och bedömning av rimliga alternativ med hänsyn till planens syfte och geografiska räckvidd
- Uppgifter om olika aspekter av miljöförhållanden
- Miljöförhållandena och miljöns sannolika utveckling om planen inte genomförs
- Miljöförhållandena i de områden som kan antas komma att påverkas betydligt

- Befintliga miljöproblem som är relevanta för planen, särskilt miljöproblem som rör ett sådant område som avses i sjunde kapitlet miljöbalken eller ett annat område av särskild betydelse för miljön, och
- hur hänsyn tas till relevanta miljö kvalitetsmål och andra miljö hänsyn
- En identifiering, beskrivning och bedömning av de betydande miljöeffekter som genomförandet av planen kan antas medföra
- Uppgifter om de åtgärder som planeras för att förebygga, hindra, motverka eller avhjälpa betydande negativa miljöeffekter
- En sammanfattning av de överväganden som har gjorts, vilka skäl som ligger bakom gjorda val av olika alternativ och eventuella problem i samband med att uppgifterna sammanställdes
- En redogörelse för de åtgärder som planeras för uppföljning och övervakning av den betydande miljöpåverkan som genomförandet av planen medför, och
- En icke-teknisk sammanfattning av punkterna ovan.

BEHOVSBEDÖMNING

Länsstyrelsen i Stockholms län har bedömt att det finns skäl att utföra en MKB med avseende på hur riksintresset *Stockholms innerstad med Djurgården* (AB 115) kan komma att påverkas av de föreslagna åtgärderna.

AVGRÄNSNING I TID, RUM OCH SAK

Tid

Den aktuella platsen ligger inom Stockholms stad som är expansivt och där flera byggprojekt i närtid kan komma att påverka åtgärderna i den nu föreslagna

detaljplanen. Därför begränsas avgränsningen i tid till 5 år från MKB:ns datum. Konsekvenserna på längre sikt kan inte bedömas.

Rum

I rum avgränsas MKB:n till den del av staden som ryms inom siktlinjepunkterna som redovisas på s. 24-25. Punkterna är valda med hänsyn till att var och en av punkterna är tydliga representater för riksintresset AB 115.

De fyra punkterna är valda utifrån tusentals punkter, i gångarperspektiv, som granskades i samband en med siktlinjestudie som gjordes i samband med den antikvariska förundersökningen för Trängkåren 7. Från de valda punkterna syns bebyggelsen inom Trängkåren särskilt väl, därför bedöms dessa punkter som intressanta att studera närmare vid bedömning av konsekvenser på riksintresset. Vidare är punkterna platser som på ett tydligt sätt bär flera av riksintressets värden.

Sak

Denna miljökonsekvensbeskrivning är avgränsad för att beskriva den påverkan som åtgärder inom detaljplan med dnr: 2019-07418 har med avseende på Riksintresset för kulturvärden AB 115. Inga övriga miljöaspekter behandlas.

NUVARANDE FÖRFATTNINGSSKYDD

Gällande detaljplan

Fastigheterna omfattas av Dp 8520, Detaljplan för del av Kv Trängkåren mm, som vann laga kraft 1990-06-07. Byggnaderna är inte försedda med några särskilda skydds- eller varsamhetsbestämmelser i stadsplan.

Fornlämning

Inga fornlämningar finns registrerade på fastigheten och den ligger inte i anslutning till större fornlämningsområde.

ÖVRIGA STÄLLNINGSTAGANDEN

Översiktsplan

För Stockholm gällande översiktsplan, antagen 2018, anges att:

"Marieberg har stora möjligheter till stadsutveckling med en variation av bostäder, service, verksamheter samt nya och förbättrade offentliga rum. Merparten av den nya bebyggelsen placeras vid Gjörwellsgatan och Västerbroplan. Förutsättningar för stadsutveckling i Marieberg påverkas av höjdbegränsningar och flygbuller från Bromma flygplats.. Aktuell fastighet ligger inom område som i översiktsplanen är utpekade som innerstadsbebyggelse. Marieberg hör till Västra Kungsholmen som är ett av Stockholms stads-utvecklingsområden som under en längre period byggts ut."

Planprogrammet för Marieberg (dnr: 2011-06771) anger att Marieberg ska byggas som en sammankopplad stadsdel med blandade funktioner. Delar av Trängkåren 6 och 7 är utpekade som plats för kompletteringsbebyggelse eller ombyggnad. Samtidigt är det viktigt att ursprungsarkitekturen värnas och lyfts fram i kvarteret. Eventuella höga hus ska komplettera och tillföra mervärde genom variation och mångfald till stadens siluett och riksintresset Stockholms innerstad.

Stockholms stadsmuseums klassificering

De aktuella fastigheterna och kvarteret är markerade som blå i Stockholms stadsmuseums klassificeringskarta, vilket innebär att museet tillsammans med Kulturnämnden har bedömt att fastigheten med bebyggelse är av synnerligen högt

Stockholms stadsmuseums klassificeringskarta där fastigheterna Trängkåren 6 och 7 är markerade som blå.

kulturarhistoriskt värde.

Byggnaderna klassificerades 2011.

För Trängkåren 6 anges:

"Blå, d.v.s. det kulturarhistoriska värdet motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i Kulturminneslagen, PBL 3: 12 är tillämplig."

För Trängkåren 7 anges:

"Blå, d.v.s. det kulturarhistoriska värdet motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i Kulturminneslagen (gäller framförallt höghuset och de delar som bevarat sin ursprungliga utformning och volym. Vissa sekundära, icke anpassade delar finns inom anläggningen). PBL 3: 12 är tillämplig."

TIDIGARE ANTIKVARISKA UTREDNINGAR

Antikvariska utredningar har utförts för både Trängkåren 6 och Trängkåren 7 enligt följande:

- Antikvarisk förundersökning: *Dagbladet*, Kv Trängkåren 6, (2011-01-19) Nyréns Arkitektkontor
- Antikvarisk förundersökning: *Trängkåren 6*, antikvarisk förundersökning avseende 1990-talets tillbyggnad, (2019-07-04) Nyréns Arkitektkontor
- Antikvarisk förundersökning: *Trängkåren 7, DN-huset*, (2018-10-01) White Arkitekter.
- Kulturmiljöanalys: *Trängkåren 6 & 7*, (2020-09-25) White Arkitekter

Övriga underlag

- Siktlinjeanalys: *Tidningskvarteret med DN-skrapan*. (2020-08-17, rev. 2020-12-09), White arkitekter

Kulturvärden i olika lagstiftningar

Lagstiftning kring hantering av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer förekommer i flera olika lagstiftningar; Kulturminneslagen (KML), Miljöbalken (MB) samt Plan- och bygglagen (PBL). De är lagrum som är skilda från varandra. De har olika syfte och tar därmed tar ställning till värdena på olika sätt. Inom planläggning hanteras kulturvärden alltid inom ramen för PBL. Beroende på de föreslagna åtgärdernas art kan även en bedömning enligt MB behöva göras. Nedan följer att förtydligande kring respektive lagrums påverkan på detaljplanprocessen.

Miljöbalken

MB är i grunden en skydds- och hänsynslag vars syfte är att främja en hållbar utveckling och som innehåller bestämmelser om bl.a. hushållning med mark- och vattenområden. Bestämmelserna ska tillämpas så att t.ex. värdefulla kulturmiljöer skyddas och vårdas. De värdefulla områden som avses är riksintressen. Vid bedömning av hur ett riksintresse påverkas måste det avgöras om åtgärden innebär *påtaglig skada* eller inte på själva riksintresset. En åtgärd kan inte innebära viss påtaglig skada, utan åtgärden är antingen påtaglig eller inte. Konsekvenserna redovisas i en MKB, om en sådan bedömts nödvändig.

Plan- och bygglagen

PBL är i grunden en exploateringslag vars syfte är att, inom ramen för det kommunala planmonopolet, styra planläggning av mark och vatten samt byggande. Inom ramen för PBL bedöms om en åtgärd tar hänsyn till kulturvärdena på platsen, förvanskar en byggnad eller bebyggelsemiljö samt om åtgärden är varsam vid ändring av byggnad. Konsekvenserna redovisas i en antikvarisk konsekvensanalys. Eventuella konsekvenser måste därefter vägas mot andra allmänna och/eller enskilda intressen.

MILJÖBALKEN

Begrepp avseende påverkan på kulturvärden:

- Påtaglig skada på riksintresse

Konsekvenser redovisas i en MKB, vars process styrs av Miljöbalken.

Olika allmänna intressen, samt olika riksintressens värden, vägs mot varandra.

LAGRUM

BEGREPP

KONSEKVENSER

INTRESSEN

PLAN- OCH BYGGLAGEN

Begrepp avseende påverkan på kulturvärden:

- Hänsyn till kulturvärdena på platsen
- Förvanskande för byggnad eller bebyggelsemiljö
- Ändring av byggnad ska vara varsam

Konsekvenser redovisas i en *antikvarisk konsekvensanalys*. Processen är inte styrd enligt något regelverk, men vissa riktlinjer och råd finns via Boverkets Kunskapsbank samt i Boverkets Byggregler.

Allmänna och enskilda intressen vägs mot varandra.

Metodik

Hantering av riksintressen regleras i Miljöbalken (MB). En miljökonsekvensbeskrivning (MKB) är en del av den strategiska miljöbedömningen för att klargöra konsekvenserna av en plan. Innehållet regleras strikt enligt MB 6 kap 11 §.

Syftet med en MKB är inte att fastställa restriktioner, en MKB ska istället beskriva nollalternativ och konsekvenser för ett särskilt planförslag.

GRADERING AV PÅVERKAN PÅ KULTURVÄRDENA

Kulturvärden som är värdefulla ur allmän synpunkt ska skyddas från *påtaglig skada* (MB 3 kap 6 § samt 4 kap 1 §). Eftersom lagstiftningen endast tar hänsyn till om påtaglig skada sker eller inte används en förenklad version av Riksantikvarieämbetets matris för handlingsutrymme vid tillämpning av hushållningsbestämmelser:

- Positiv påverkan
- Oförändrad påverkan
- Negativ påverkan
- Risk för påtaglig skada

Positiv påverkan kan uppstå t.ex. vid kulturmiljö-kompenserande åtgärder eller om kulturvärdena på platsen, sett från riksintressets aspekter, genom olika åtgärder förstärks eller tydliggörs. Det kan till exempel ske om tidigare förvanskade byggnadsdelar tas bort.

Oförändrad påverkan innebär att kulturvärdena på platsen, sett från riksintressets aspekter, inte påverkas alls.

Negativ påverkan innebär att kulturvärdena påverkas i sådan utsträckning att delar av värdet minskar, men påverkan kan

inte bedömas vara så stor att det innebär påtaglig skada för riksintresset. Negativ påverkan kan kumulativt bedömas utgöra en risk för påtaglig skada. Om enskild negativ påverkan är så stor så att den utgör ett hinder för byggande eller inte avgörs med stöd av plan- och bygglagen (PBL)

Risk för påtaglig skada innebär att riksintressets värdebärare kan påverkas på ett sätt som är oåterkallligt över tid och att området i något avseende förlorar sitt värde.

PÅTAGLIG SKADA kan uppstå om:

- en åtgärd mer än obetydligt skadar något eller några av de värden som utgör grunden för riksintresset.
- den negativa inverkan blir så stor att området i något avseende förlorar sitt värde som riksintresse.

	Förändring						
Områdets värden kommer att	förädlas	förökas	förstärkas	förbli oförändrade	försvagas	förvanskas	försvinna
Innebörd	förbättring			neutral påverkan	skada	påtaglig skada	
Förhållnings-sätt	Inspirera - stärka Berika			Hänsyn Bruka varsamt	Hindra - lindra Minimera skadan	Ej tillåtligt Undvika skadan	

Matris för handlingsutrymme enligt Riksantikvarieämbetet

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagets påverkan				

Tillämpning av matrisen för handlingsutrymme, så som den är modifierad för denna MKB.

Riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården

HUVUDMOTIVERING RIKSINTRESSET STOCKHOLMS INNERSTAD MED DJURGÅRDEN (AB 115)

Riksintressen definieras enligt 3 och 4 kapitel miljöbalken (1998:808) och utgör en delmängd av de allmänna intressena.

Miljöbalken och plan- och bygglagen (2010:900), har en sammankopplad lagstiftning i detta avseende.

Riksintresseområden är av nationell betydelse för bevarande eller nyttjande och beslutas av riksdagen eller utses av olika sektorsansvariga statliga myndigheter.

Riksintresseområdet AB115 Stockholm innerstad med Djurgården beskrivs som en levande, mångsidig och attraktiv stadsmiljö med många bevarade fysiska uttryck från olika tider. Det är av stor vikt att ta tillvara på dess värdefulla miljöer och karaktärsdrag som skapar ett unikt stadslandskap och bidrar till Stockholms attraktionskraft.

Motiveringen till Riksintresset lyder:

"Storstadsmiljö, präglad av funktionen som landets politiska och administrativa centrum sedan medeltiden och de mycket speciella topografiska och kommunikationsmässiga förutsättningarna för handel, samfärdsel och försvar. Utvecklingen inom stadsplane- och byggnadskonsten har fått särskilt tydliga uttryck med alla epoker från medeltiden till nutid väl representerade. Residensstad, domkyrko- och universitetsstad samt viktig sjöfarts- och industristad. (Stiftsstad, Skolstad)."

Motiveringen är hämtad ur Länsstyrelsens beslut RAÄ 1997-08-18, uppdaterad 2011-11-09.

Stockholms innerstad med Djurgården är en heterogen miljö som särpräglas genom stads- och naturmiljöer vilka

karaktäriseras av möten mellan stadsbebyggelse och topografin som utgör inloppet till Mälaren.

Att hantera kulturvärden och uttryck för riksintressen kan vara en process med svåra avvägningar. Frågan belyses i Stockholms stads översiktsplan på följande sätt:

Den bebyggelse som redan finns behöver också anpassas till vår tids behov och krav på till exempel tillgänglighet, säkerhet, arbetsmiljö och energianvändning. Det är därför en stor utmaning att utveckla stadsmiljön och samtidigt bevara innerstadens grundläggande karaktär.

Det minskade behovet av att anpassa byggnader utifrån topografin. Det har tidigare varit typiskt för Stockholm att lämna höjder fria, nu uppförs byggnader på låglänta platser med våningsantal som motsvarar höjden vilket bidrar till att jämna ut topografin och riskerar att skapa en enförmig stad.

VIKTIGA ASPEKTER AV RIKSINTRESSET ATT TA HÄNSYN TILL

Enligt riksintressebilagan till Stockholms översiktsplan finns följande aspekter att ta hänsyn till vid exploatering:

- De äldsta delarna är känsliga för skalförskjutning
- Möjligheten till påbyggnader på bebyggelse från tiden före andra världskriget är starkt begränsad
- Att bevara den klassiska stenstadens karaktär har hög prioritet
- Utrymmet för förändringar finns i den ständigt föränderliga stadsdelen som det moderna City utgör. En måttlig skalförskjutning med fortsatt karaktäristiska accenter och landmärken så som Kungstornen och Hötorgshusen.
- Påverkan på stadssiluetten av höga hus ska prövas noga

- Vid prövning av rivning behövs alltid bedömning av konsekvenserna med hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Högre krav på den arkitektoniska gestaltningen vid nybyggnad efter rivning.

- Utgångspunkt bör alltid vara landskapets karaktärsdrag

- De samlade miljöer som är av särskild betydelse för att stadens årsringar ska vara avläsbara i stadsväven återfinns bland de identifierade värdekärnorna.

- Bebyggelsetillägg vid vattenrummet innebär arkitektoniska utmaningar. Fortsatt tradition med representativa märkesbyggnader nära vattnet utan att förvanska vattenspegelns utbredning.

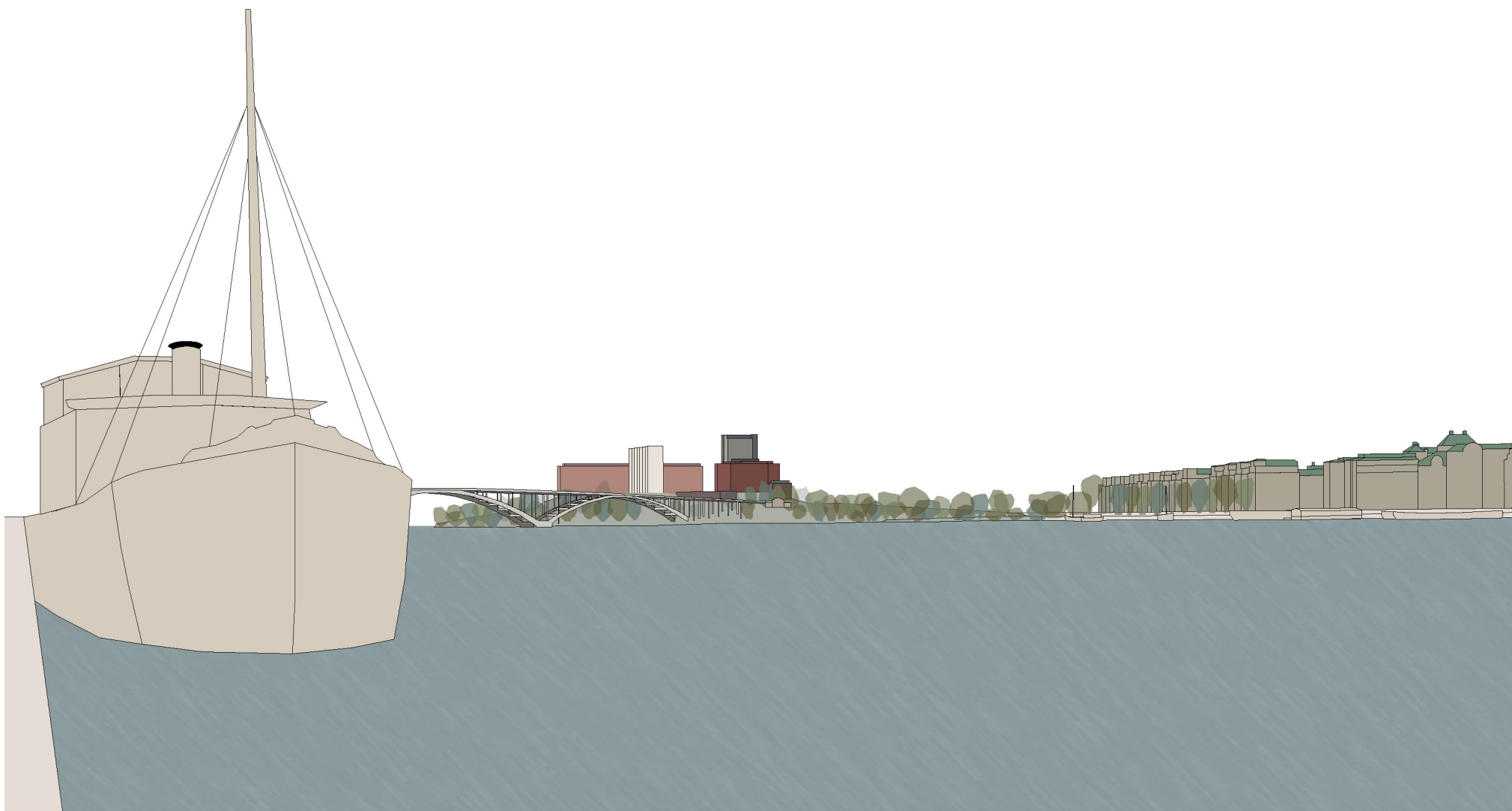
- Stadens siluett är baserad på kontraster mellan stenstadens bebyggelsemassa och enstaka accenter som samspekar med Stockholms topografi och landskap.

- Vyerna och blickfången från stadens utsiktsplatser ger möjlighet att lokalisera och uppleva staden från många olika vinklar. Panoramat av Stockholms stadslandskap och siluett är viktig att ta hänsyn till.

Stockholms Stad har i översiktsplanens riksintressebilaga delat in riksintresset i 7 teman som beskrivs på kommande sidor, tillsammans med de övriga uttryck som riksintresset speglar och som finns beskrivna i Länsstyrelsens beslut om riksintresset.

LÄSANVISNING FÖR AVSNITTET

Avsnittet inleds med en genomgång av **Stockholms stads tematiska uppdelning av riksintresset**, med Whites tolkningar, som följs av en redovisning av **Whites tolkning av riksintressets uttryck i Marieberg**. Avslutningsvis redovisas en **siktlinjeanalys** med fyra, för riksintresset intressanta, **siktlinjer**.

Klustret av byggnader i Marieberg upplevs tillsammans med andra värdebärare som är viktiga för upplevelsen av riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården. Tillsammans med stenstadens relativt homogena höjd, spåren av hamnverksamhet och kontakten med stadens front med vattnet kan höghusen inom Trängkåren upplevas som en del av Stockholms historiska utveckling och dess årsringar.

Riksintressets teman och värdebärare

FÖRINDUSTRIELL TID

TEMA: DEN ÄLDRE STENSTADEN
(MEDELTID – TIDIGT 1800-TAL)

De områden som utgör värdekärnor inom temat
Den äldre stenstaden är Slussen, Gamla stan, Riddarholmen, Det äldsta gatunätet på Södermalm, 1600-talets stadsplanestruktur, Blasieholmstorg, Gustav Adolfs torg, Kungsträdgården, Humlegården och Parklandskapet vid Brunnsviken.

Värdebärande uttryck för *Den äldre stenstaden* är den medeltida storstaden med sin täta stenbebyggelse och "Staden mellan broarna", Gamla Stan som i gatunät och bebyggelse främst speglar Stockholms uppkomst och utveckling under olika skeden av medeltiden och 1500-talet. Den äldsta delen med sina planmönster av stora oregelbundna kvarter innanför långgatorna och den senare medeltidens karaktäristiska "revbensmönster" med små smala gränder ner mot vattnet. Värdebärande uttryck för temat är också kyrkorna och de många husen med medeltida murverk, gaturummens och torgens karaktär, liksom bevarade rester av det äldsta gatunätet på Södermalm.

1600-talets starkt expansiva stad, med sin stadsplanestruktur, de offentliga rummen och bebyggelsen är starka värdebärare, tillsammans med Gamla Stans yttre "årsring", med Skeppsbroraden, Nygatskvarteren och slottsområdet. Såväl Riddarholmen och Blasieholmen som Det stora reglerings- och utbyggnadsområdet på malmarna, med planstruktur, kyrkor, offentliga byggnader och bostäder förstärker uttrycket för den äldre stenstaden.

Den förindustriella stadens spridning av verksamheter speglar den äldre stadens förutsättningar och de sociala skiktningarna i boendet.

TEMA: TIDIG BEBYGGELSE PÅ MALMARNAS

Bebyggelsen som representerar detta tema är omkring 300 bevarade trähus, främst på Södermalm, som vittnar om ett Stockholm innan 1700-talets stormaktsfall, härjande bränder och förbud mot träbebyggelse lämnat sina avtryck på staden. Bebyggelsen är främst centrerad i värdekärnorna Fjällgatan, Katarinaberget, Vita bergen, Åsöberget och Östra Mariaberget.

De värdebärande uttrycken för temat

Tidig bebyggelse på malmarna är det oregelbundna, ofta stenbelagda, gatunätet som kantas av grönska. Den småskalig bebyggelsen kontrasterar mot den omgivande täta stenstaden. Intrycket av äldre trästad förstärks av byggnadsdetaljerna och de omgivande träplanken.

INDUSTRIELL TID

TEMA: STOCKHOLM SOM SJÖFARTS-, MILITÄR- OCH INDUSTRISTAD

Utgörs av värdekärnor som Djurgårdsstaden, Skeppsholmen och Kastellholmen, Beckholmen, Barnängen, kvarteret Kungliga Myntet, Ludvigsbergs mekaniska verkstad och Münchenbryggeriet.

Det värdebärande uttrycket för platserna som anges i stycket ovan är historiska spår av sjöfart, militär och industri.

Militären representeras främst på Skeppsholmen och genom byggnader på Östermalm samt det stora övningsfältet som idag utgör Ladugårdsgärdet.

Sjöfart och Stockholm som hamnstads uttrycks genom kajanläggningar, kvarvarande tullhus och magasin.

Industrimiljöer som speglar Stockholms betydelse som industristad alltsedan 1600-talet är bland annat Barnängen, Kungliga Myntet, Ludvigsberg, Almgrens sidenväveri och de många bryggerierna

TEMA: DEN KLASSISKA STENSTADEN (1870–1930)

Den klassiska stenstaden präglas av en tät kvartersstad med bebyggelse från 1870-1930 talet och har en utbredning på Östermalm, Södermalm, Kungsholmen och Norrmalm med undantag för det moderna city.

Värdebärande för det sena 1800-talets stadsbyggande är esplanadsystemet och gator av olika bredd och karaktär, samt byggnader i bestämda hushöjder. Villastaden, nya typer av offentliga byggnader, folkrörelsebyggnader och -miljöer, kommunaltekniska anläggningar och parker speglar också industrialiseringens stad. Genombrottsgrator och områden planlagda som "ny stadsdel" i enlighet med 1874 års byggnadsstadga förstärker intrycket tillsammans med den täta och enhetliga stenstadsbebyggelsen.

TEMA: DEN OFFENTLIGA OCH DEMOKRATISKA STADEN

Kännetecknas av den offentliga byggnadsverskamhet som tog fart vid 1800-talets slut i Stockholm. Byggnaderna är utformade och lämpade för offentliga ändamål, ofta med en monumental karaktär som framhäver verksamhetens betydelse. Dessa byggnader representerar stadens roll som huvudstad, men även den demokratiska och samhällsfunktionella utvecklingen.

Värdekärnor inom temat är Helgeandsholmen och Strömpartarren, Stockholms gamla Höskoleområde omkring Obeservatoriekullen, Gasverket, Södra Djurgården, Rådhuset, Polishuset, Stadshuset, Institutionsbältet på Norra Djurgården, Norra Bantorget och Medborgarplatsen med Medborgarhuset.

TEMA: 1900-TALETS BOSTADSOMRÅDEN

Dessa bostadsområden är sprungna ur ett tidigt 1900-tal då politiska förändringar ökade det från offentligt håll understödda bostadsbyggandet med nya områden i stenstaden. Med stöd av friare planformer, topografiskt följ samma gator och en relativt låg bebyggelse med gemensamma gårdar byggdes den nya staden.

Värdekärnor inom temat är Lärkstaden, Diplomatsstaden, Gärdet, Röda bergen, smalhusområdet Abessinien och tjockhusområdet Gärdesstaden. Även Slussen och Hötorgssciti ger uttryck för det moderna välfärdssamhället och dess stadsbyggande.

Miljöerna återspeglar stadsplanering och bebyggelseutvecklingen under århundradets inledande årtionden. Terränganpassade planer, storgårdskvarter, men även fullföljandet av den äldre rutnätsstaden var typiskt. Samtidigt fick parkanläggningar och grönska samt innerstadens kolonitrdgårdar ta plats.

TEMA: DET MODERNA CITY

Det moderna city som skapades i samband med 1900-talets stora omvandlingar och citysaneringar och beskrevs tidigt som en genomplanerad och sammankomponerad modernistisk helhet.

Värdekärnor inom temat är Hötorgsciti, Sergels Torg och Hamngatan.

Hötorgsciti kännetecknas av en modernistisk helhet med kontraster mellan vertikalitet och horisontalitet sammankopplade med gånggator och kommunikationsvägar på flera nivåer.

Värdebärande är även de kontor, bankpalats, försäkringsbolag, varuhus och andra handelsbyggnader som uppfördes under 1900-talets andra hälft tillsammans med näringslivets byggnader.

ÖVRIGA UTTRYCK

Riksantikvarieämbetets definition av särdrag innefattar de karaktärsdrag som uppkommit genom platsens topografi, ideal, regelverk och olika tiders förutsättningar.

STOCKHOLMSKA SÄRDRAG

Stockholm karaktäriseras av sin topografi och kontakten med vattnet, bebyggelsens anpassning till naturen, fronten mot vattenrummet och vyerna från viktiga utsiktspunkter och blickfång. Stockholmska särdrag är också stadens avläsbara årsringar och stenstadens yttre gräns, stadssiluetten och den begränsade hushöjden där de byggnader som har tillåtit höja sig över mängden i stort sett bara varit kyrktornen och offentliga byggnader.

LANDSKAPET

Stockholms topografi och kontakten med vattnet har gett upphov till ett stadslandskap med unika kvaliteter. Ett spel mellan höjderna, de flackare delarna och det öppna vattenrummet. Såväl Södermalms höjder och årsryggen som löper genom staden som de lägre liggande delarna på Norrmalm och Östermalm och det öppna vattenrummet präglar Stockholms innerstad.

STADSSILUETTEN

Genom århundraden har den siluett som karaktäriserar Stockholms innerstad gestaltats utifrån Stockholmslandskapets förutsättningar. En medveten gestaltning där den begränsade byggnadshöjden ger en skalmässig enhetlighet, samtidigt som ett varierat och småbrutet taklandskap bidrar till helheten. Enstaka accenter kontrasterar mot stenstaden där dess funktion synliggörs på långt håll, mestadels kyrkor och offentliga byggnader.

Öarna med sin varierande topografi gör att man upplever staden från många olika vinklar. Det öppna vattenrummet ger vida perspektiv som skänker siluetten en extra stor betydelse. Från Stockholms högt belägna punkter såsom Mosebacke terrass, Skinnarviksberget, Fjällgatan, Skansen, Fåfången och Vita Bergen erbjuds ett panorama över Stockholms stadslandskap och siluett.

ÅRSRINGARNA

Ett Stockholmsk särdrag är de tydligt avläsbara årsringarna i staden med stenstadens tydliga yttre gräns.

Epoker från medeltid till nutid är väl representerade där utvecklingen inom stadsplane- och byggnadskonsten har fått särskilt tydliga uttryck.

Residens-, domkyrko- och universitetsstad samt viktig sjöfarts- och industristad.

Den största samlande årsringen i stadsväven är den bebyggelse som under 1800-talets senare del uppfördes på Norrmalm och Östermalm. Söderifrån tecknar bebyggelsen fonden för innerstadens representativa stadsfronter med Gamla stan, Riddarholmen och Stadshuset.

FRONTEN MOT VATTENRUMMET

Fronten mot vattenrummen och Stockholms inlopp, både från Mälaren och Saltsjön, är karaktäriserande Stockholmska särdrag. Landskapet och bebyggelsen representerar stadens utveckling och förhållandet till topografien och vattnet.

Stenhus från 1600-, 1700- och 1800-talets första del visas i fronten av Gamla stans yttre "årsring", Riddarholmen och Blasieholmen samt i delar av Södermalms front mot vattnet.

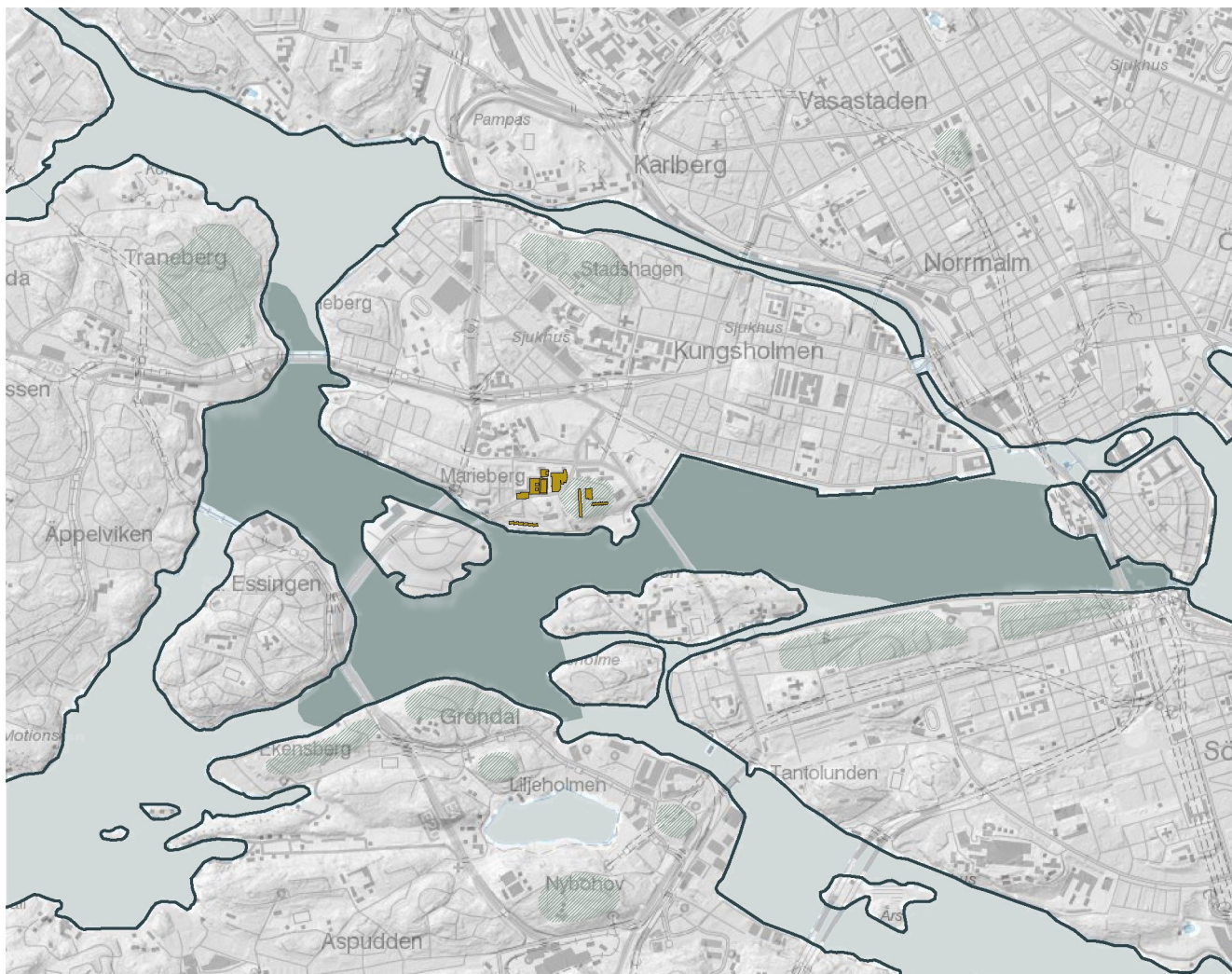
Byggnader som till stor del uppfördes för aristokratin, rika borgare och för ett lägre borgerligt skikt. Ett antal malmgårdar som uppfördes för det lägre borgerliga skiktet är bevarade och del av fronten mot vattenrummet i bl.a. Marieberg. På Södermalms höjder ser man flertalet av de enklare småskaliga trähus som uppfördes under samma tid. Det var då i stadens otillgängliga delar och ytterkant.

Byggnader som visar på sjöfarts- handels- och industristaden och som har hört ihop med flottan visas genom hamnanläggningar från skilda tider på Skeppsholmen, Kastellholmen, delar av Djurgården och Beckholmen.

Fronten mot vattnet på Östermalm (Strandvägen), präglas av det sena 1800-talets bebyggelse. Norrmalm (från Karlbergssjön), Södermalm och delar av Kungsholmen har en mer varierad bebyggelse från sent 1800-tal fram till idag.

Byggnaderna på Norr Mälarstrand från 1930-talet som byggdes med kortsidorna ut mot Riddarfjärden, är en central del av Stockholms inlopp från Mälaren. Även Stockholms stadshus som invigdes 1923 präglar fronten mot vattenrummet.

Modernismens ideal och byggnader visar sig också från vattenrummet vid Mälarens inlopp till Stockholm. Både genom ett antal bostadshus som sticker upp på Södermalms höjder och den gruppering av modernistiska byggnader på Mariebergs höjder som utgör ett väl synligt motiv från vattnet.

De befintliga storskaliga volymerna från 1960-talet i Marieberg är markerade och visas här i förhållande till staden, vattenrummet och topografiskt viktiga höjder.

GENERELLT OM PÅTAGLIG SKADA FÖR RIKSINTRESSEN

Bedömning av hur ett riksintresse påverkas av en plan görs inom ramen för strategisk miljöbedömning och beskrivs i en miljökonsekvensbeskrivning (MKB). I en MKB identifieras och beskrivs de betydande miljöeffekter som genomförandet av planen kan tänkas ha. MKB:n ska även ange åtgärder för att förebygga, hindra, motverka eller avhjälpa negativa miljöeffekter. (MB 6 kap 11 §)

Miljöeffekt är direkta eller indirekta effekter som är *positiva* eller *negativa*, som är *tillfälliga* eller *bestående*, som är *kumulativa* eller *inte kumulativa* och som uppstår på *kort*, *medellång* eller *lång sikt* på t.ex. kulturmiljö. (MB 6 kap 2 §)

För riksintressen kan negativa miljöeffekter innebära *påtaglig skada*. För att en åtgärd ska anses medföra en påtaglig skada så ska den antingen ha *bestående negativ* inverkan på det aktuella intresset eller *tillfälligt ha mycket stor negativ* påverkan på det.

Eftersom en stor mängd parametrar, bland annat kumulativa effekter över tid, påverkar miljöeffekten är det inte möjligt att ta ställning till vad som kan framkalla eventuell påtaglig skada innan ett förslag har presenterats.

Riksintressets uttryck i Marieberg

INTRODUKTION

Riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården omfattar även Marieberg. På de kommande sidorna beskrivs hur White har tolkat att riksintresset uttrycks i mellanskalan, dvs på stadsdelsnivå. Upplägget följer Stockholms stads beskrivning av riksintresset med hjälp av sju teman. I det fall ett tema inte är redovisat i mellanskalan har en bedömning gjorts att temat inte speglas i Marieberg.

- Trängkåren (tidningskvarteret),
industriell tid
- Riksarkivet och Socialstyrelsen,
industriell tid
- Kollektivhusen,
industriell tid
- Malmgårdarna och Konradsbergs sjukhus,
förindustriell tid
- Övrig bebyggelse Marieberg,
industriell tid
- Militärt underjordiskt rum,
förindustriell och industriell tid
- Markutbredning till malmgårdarna och Konradsbergs
mentalsjukhus, förindustriell tid
- Råambshovsparken,
industriell tid

FÖRINDUSTRIELL TID

TEMA: DEN ÄLDRE STENSTADEN
(MEDELTID – TIDIGT 1800-TAL)

Anläggningen som tillhörde Konradsbergs mentalsjukhus speglar den förindustriella stadens spridning av verksamheter och den äldre stadens förutsättningar samt de sociala skikten.

Konradsbergs mentalsjukhus uppfördes 1855-1871. Den slottsliknande byggnaden tillsammans med den omgivande parkmiljön visar på dåtidens ideal om att uppföra en bättre miljö för de som på den tiden bedömts som psykiskt sjuka. Parkmiljön innehåller idag en mängd äldre träd.

TEMA: TIDIG BEBYGGELSE PÅ MALMARNAS

Den bebyggelse som idag finns kvar från den förindustriella tiden är framför allt malmgårdarna som är placerade längs med strandlinjen.

Malmgårdarna vittnar om den stad som var innan 1700-talets stormaktsfall. Värdebärande uttryck är de malmgårdar som är bevarade längs med strandlinjen. Deras ursprungliga utbredning vad gäller tillhörande mark är till stor del oexploaterad. Längs med strandlinjen löper ett grönstråk från 1800-talet som tillsammans med malmgårdarna bildar en välbevarad rumssekvens med gårdarna, parkstråket och kopplingen till vattnet.

Ett flertal av malmgårdarna finns bevarade i sjö nära lägen.

Konradsberg är ett uttryck för spridningen av verksamheter.

Konradsbergs parkanläggning finns delvis bevarad.

SAMMANFATTNING AV UTTRYCK

De värdebärande uttrycken för den förindustriella tiden rörande området Marieberg kan sammanfattas med följande punkter:

- Malmgårdarna som markörer för staden utanför tullarna och deras koppling till vattnet.
- Konradsberg som markör för stadens omland.

INDUSTRIELL TID

TEMA: STOCKHOLM SOM SJÖFARTS-, MILITÄR- OCH INDUSTRISTAD

Planeringen och utformningen av Marieberg har till stor del påverkats av den tidigare militära närvaron och kvarteret Trängkårens form är ett direkt resultat av i vilka skeden militären lämnade ifrån sig mark. Inom Marieberg finns även äldre berggrum bevarade som värdebärare.

TEMA: DEN OFFENTLIGA OCH DEMOKRATISKA STADEN

Riksarkivet och Socialstyrelsen representerar den demokratiska och samhällsfunktionella utvecklingen. De visar också på Stockholms roll som huvudstad. Byggnaderna är utformade och lämpade för ett ändamål som framhäver verksamhetens betydelse.

Kollektivhusen som uppfördes 1944 är bostadshus som också kan ses som värdebärare för den demokratiska staden. De byggdes främst för ensamstående och barnfamiljer, där ett daghem och en restaurang kunde ge stöttning åt arbetande föräldrar.

TEMA: 1900-TALET BOSTADSOMRÅDEN

Rålambshovsparken som planerades enligt "Stockholms-stilens" anda är ett värdebärande uttryck för 1900-talets bostadsområden. Parkmiljön visar på demokratiska idéer om rekreation för alla, parklek för barnen och parkteater där alla ska ha möjlighet att få ta del av kultur.

Den storskaliga bebyggelsen inom Trängkåren är typisk för sin tid.

Den storskaliga bebyggelsen inom Marieberg utgörs av solitärer som tillsammans bildar ett kluster.

Trots närheten till vattnet upplevs inte kontakten annat än från hög höjd eller utmed parkstråken.

TEMA: DET MODERNA CITY

Trängkåren (tidningskvarteret) består av ett antal byggnader som tillsammans bildar en modernistisk helhet i enlighet med de ideal som rådde mellan 1950-1970. Trängkåren 7 (DN-huset) karaktäriseras av högdelen som är en tydlig markör för området och en viktig del av stadssiluetten. DN-huset och SvD-huset utgör tidsmarkörer för de ideal som rådde under denna period, tillsammans med Hötorgsskraporna, Skatteskrapan, Folksamhuset och Wenner-Grens Center.

SAMMANFATTNING AV UTTRYCK

De värdebärande uttrycken för den industriella tiden rörande området Marieberg kan sammanfattas med följande punkter:

- Storskaliga samhällsbyggnader.
- Modernistisk bebyggelse placerad på avstånd från stenstaden, men inte utanför stenstadens blickfång.
- Höghus som landmärken och historiska markörer och uttryck för det moderna city.
- Kollektivhusen som uttrycker 1900-talets bostadsexpansion.
- Rålambshovsparken med sin grundidé om rekreation för alla.

ÖVRIGA UTTRYCK

LANDSKAPET

Den mark som blev tillgänglig efter militärens avveckling låg i höglägen. De byggnader som placerades där fick ändå ta plats i höjd och med tydligt moderna uttryck. Tillsammans med topografin synliggjordes en ny tid i stadssiluetten och byggnaderna skapade tydliga accenter i stadslandskapet.

STADSSILUETTEN

Byggnaderna från industriell tid är byggda på naturliga höjdbildningar och skapar en välkänd formation som syns från viktiga utsiktspunkter och vattenrummet. Skalförändringen i bebyggelsen, förhållandet till topografin och närvaron av olika tidsepoker utgör Mariebergs särdrag och är värdebärande uttryck för stadssiluetten.

ÅRSRINGARNA

Bebyggelsen i Marieberg består av en tydlig komposition av olika tidsideal och uttryck. Militärens närvaro på platsen fram till 1950-talet har påverkat platsens utveckling på så sätt att tidigare stadsplaner inte har genomförts. "Årsringarna" är tydligt avläsbara trots sin något organiska framväxt. Mariebergs karaktärsdrag uttrycks genom samspelet mellan de olika tidsepokenas förutsättningar och ideal, samt deras placering i landskapet.

FRONTEN MOT VATTENRUMMET

I de lägre delarna längs med strandlinjen är den förindustriella karaktären bevarad med sina malmgårdar och gångstråk längs med vattnet. I Stockholms inlopp från Mälaren är den storskaliga bebyggelsen från industriell tid viktig för stadens siluett.

Från Konradsberg syns samspelet mellan olika tidsepoker extra tydligt.

Trängkåren präglas av de modernistiska tilläggen.

Den storskaliga bebyggelsen inom Marieberg utgör ett blickfång i staden med påverkan på vattenfronten.

SAMMANFATTNING AV UTTRYCK

De värdebärande uttrycken för *övriga uttryck* inom området Marieberg kan sammanfattas med följande punkter:

- Samspel mellan olika tidsepoker.
- Modernistiskt tillägg till stadssiluetten.
- Skalförändringar i bebyggelsen.
- Bebyggelsens anpassning till topografin.
- Del av stadens front mot vattnet.

Siktlinjer

INTRODUKTION

Från en omfattande studie med tusentals punkter har fyra punkter valts ut för noggrann analys. De utvalda punkterna representerar viktiga delar av riksintresset och utgår från platser från vilka DN-skrapan och Sweco-huset är särskilt väl synliga idag. I denna del beskrivs punkterna utifrån hur de upplevs idag. I kapitel rörande miljöbedömning analyseras förslagens effekt och konsekvens på siktlinjerna.

1. TRANEBERGSBRON

På Tranebergsbron rör man sig i olika hastighet beroende på om man färdas i bil, tunnelbana, på cykel eller till fots. Vyerna över Stockholm exemplifierar här de Stockholmska särdragen med Mälarens inlopp till staden, topografin och stenstadens sammanhållna taklandskap. DN-huset sticker upp som en tydlig accent över det annars övervägande sammanhållna taklandskapet i utkanten av Kungsholmen. Klustret av byggnader, som är en tydlig komposition sedd från öster, är härifrån inte lika tydlig. Byggnaden i rött tegel, som idag är Swecos huvudkontor, sticker tillsammans med DN-skrapan ut i skala och höjd samt utgör en tydlig årsring i stadssiluetten.

2. LILLA ESSINGEN

Lågpunkten på lilla Essingen vid Mariebergssundet är en intim miljö med ett smalt vattenrum, en lummig strandlinje, promenadstråk och byggnader från olika tider som på ett organiskt sätt utgör en front mot vattenrummet. DN-huset syns här från ett nära och underifrånperspektiv

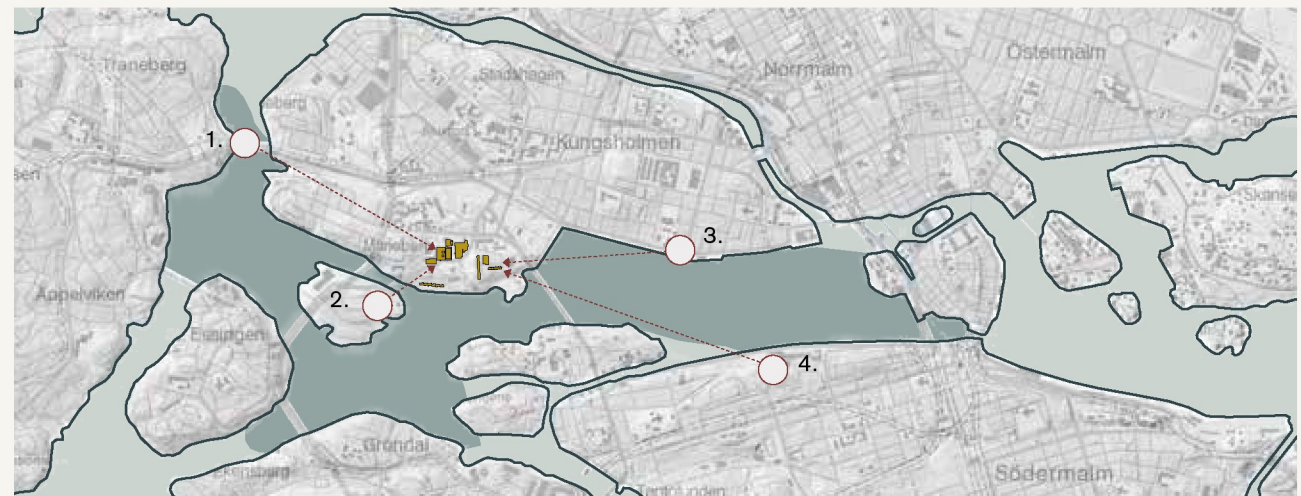
och byggnaden utgör en del av det närliggande vattenrummet. Uppe på höjden på Montebelloatan ges ett vidare perspektiv över staden och DN-huset blir en accent i siluetten.

3. NORR MÄLARSTRAND

Till skillnad från vrpunkterna Tranebergsbron och Lilla Essingen, där DN-huset kan uppfattas som en solitär accent i stadslandskapet, blir byggnaden sedd från Norr Mälarstrand del av ett kluster av byggnader från industriell tid. Samtidigt som byggnaderna i och kring "tidningskvarteret" kan uppfattas som solitärer med egna tydliga uttryck är de också en sammanhållen komposition som bildar en tydlig årsring i stadsväven och siluetten. De tar plats i form och uttryck på höjden i Marieberg och bildar ett välkänt motiv som följer en när man rör sig längs med vattenrummet.

4. MARIABERGET OCH SKINNARVIKSBERGET

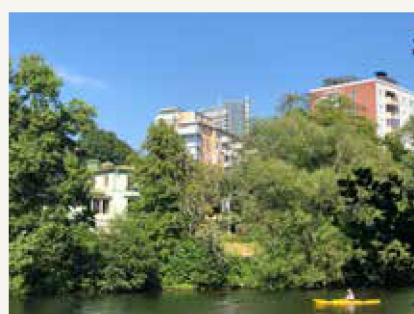
På Södermalms höjder vid Mariaberget och Skinnarviksberget är de industriella byggnaderna i Marieberg en närvarande formation. När man rör sig på höjderna och blickar ut över Mälaren och stadslandskapet framhävs stadens utveckling och olika ideal över tid. Stenstadens kvartersstruktur och siluett med en sammanhållen skala och höjd där i stort sett bara kyrktornen reser sig i stadslandskapet framgår tydligt härifrån. Likaså Marieberg, där den modernistiska epoken tar plats på höjden med ett annat förhållande till volymer i landskap. Kombinationen av att byggnaderna är sina egna karaktärer och en grupp byggnader från samma tid är karaktärsskapande för stadslandskapet och vyerna från Södermalms höjder.

1. Tranebergsbron

2. Lilla Essingen

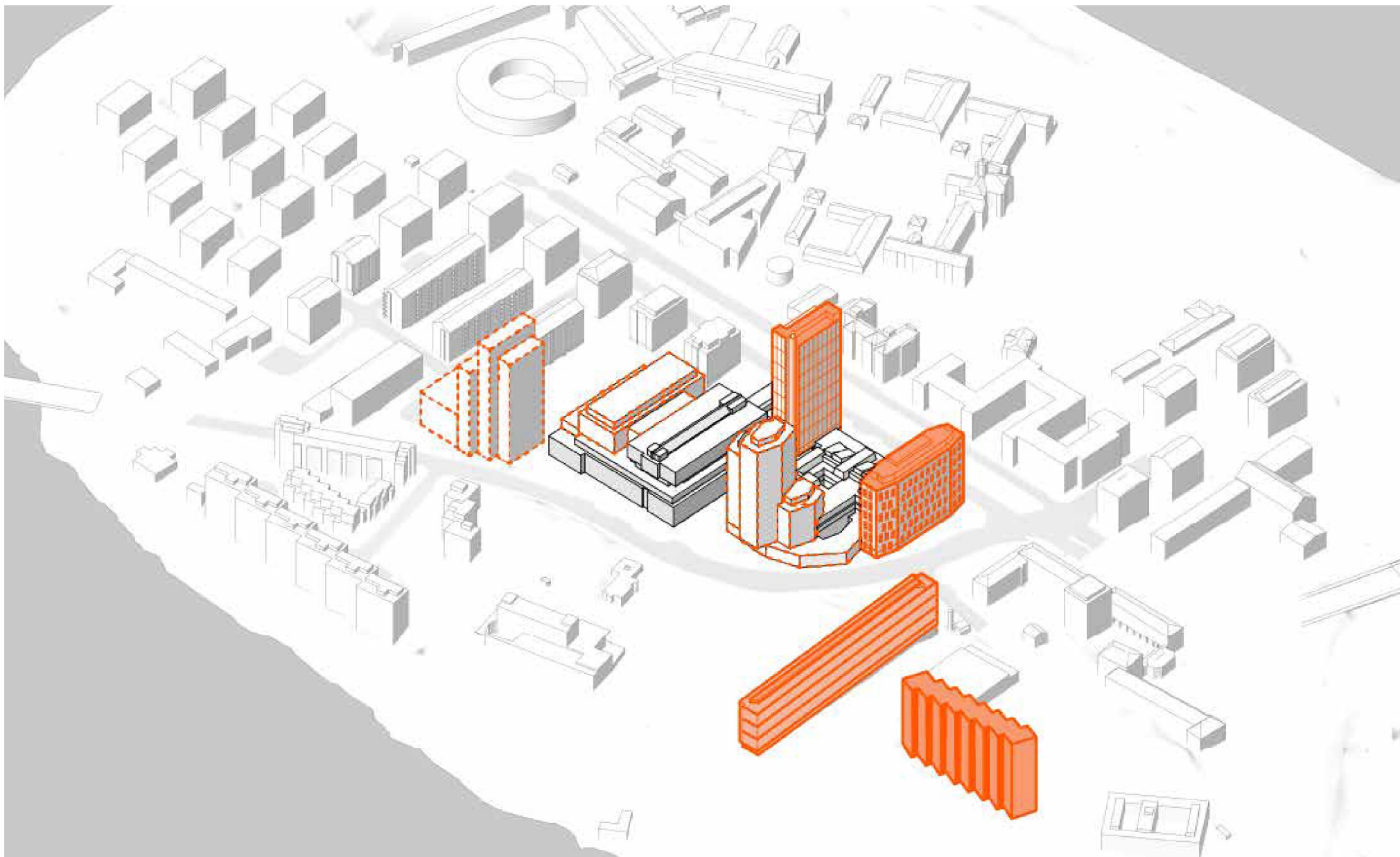
3. Norr Mälarstrand

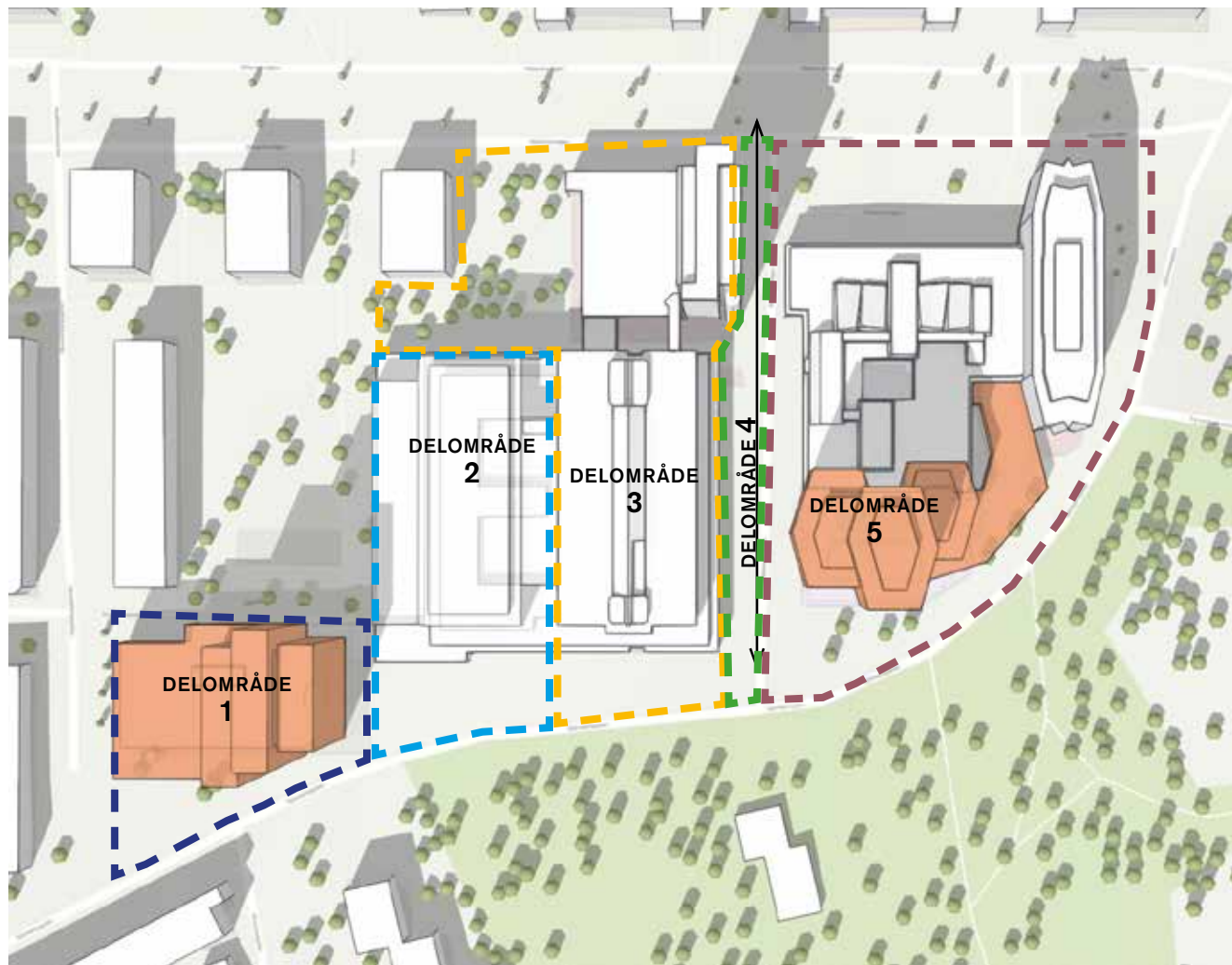
4. Mariaberget & Skinnarviksberget

3. Analyserande del

Tillkommande volymerna är instreckade medan befintliga, tongivande volymer är markerade med orange kulör. Källa: Sweco och Wingårdhs.

Volymerna markerade med orange kulör illustrerar tillkommande volymer inom kvarteret. Streckade linjer anger gränser för de delområden som redovisas i miljöbedömningen.

INTRODUKTION

Miljöbedömningen är upplagd enligt följande:

- Beskrivning av planförslaget med dess syfte, huvuddrag och de huvudsakliga åtgärderna som detaljplanen reglerar.
- I avsnittet om tidigare gjorda ställningstaganden beskrivs hur förslaget utvecklats under planprocessen. Det ger en inblick i varför volymerna har sin föreslagna storlek och placering.
- Beskrivning av hur olika delområden påverkas av detaljplanens reglering. Inom varje delområde beskrivs nollalternativ, åtgärder som möjliggörs, påverkan på riksintresset som helhet samt påverkan på riksintressets värdebärare inom Marieberg. Vidare görs en sammantagen bedömning för delområdet och åtgärder som kan anhjälpa eventuella negativa miljöeffekter redovisas.
- Den kumulativa bedömningen är en sammanfattning av hur förslaget påverkar riksintresset. I denna del redovisas hur de olika delförslagen sammantaget påverkar riksintresset. I denna del analyseras även påverkan på de siktlinjer som tidigare presenterats.

De olika delområdena som påverkas är uppdelade efter hur White har bedömt påverkansgrad men även utifrån den befintliga byggnadsstrukturen och de tillkommande volymernas strukturer. Därför är Trängkåren 7 uppdelad i tre olika områden, utifrån sin volymsammansättning medan lastgatan är ett eget delområde och Trängkåren 6 utgör ett enskilt delområde.

Delområdena som redovisas är:

- Siktlinjer
- Delområde 1, Garaget
- Delområde 2, Tidningshuset
- Delområde 3: DN-skrapan med Månlandaren och Skulpturparken.
- Delområde 4: Lastgatan
- Delområde 5: Trängkåren 6

Beskrivning av planförslaget

AKTUELLT PANSKEDE

Förslaget till detaljplan befinner sig i samrådsskede.

SYFTE

Övergripande syfte

Enligt planbeskrivningen är planens syfte att möjliggöra utveling av området genom en komplettering med i huvudak flera kontors-, handels- och servicelokaler. Eftersom tillkommande bebyggelse kommer att vara synlig från många platser i Stockholm och påverkar stadens siluett är planens syfte även att bevara och skydda byggnadernas och stadsbildens kulturhistoriska värden samtidigt som planen syftar till att pröva lämpligheten av höga hus på platsen.

Ett ytterligare syfte är också att bidra till att utveckla Marieberg genom att tillskapa stadsqualiteter i utemiljön för bl.a. attraktiva och trygga offentliga rum samt förbättrad orienterbarhet i området.

I punktform kan det övergripande syftet sammanfattas enligt följande:

- Möjliggöra komplettering med kontor, handel och service.
- Pröva lämpligheten av höga hus på platsen.
- Bevara och skydda byggnadernas och stadsbildens kulturhistoriska värden.

Syfte i samrådsskedet

I samrådsskedet är syftet med planhandlingarna att belysa viktiga knäckfrågor i projektet så som t.ex. uppförande av höga hus på platsen och riksintresse för kulturmiljövården. I granskningsskedet kommer arbetet fördjupas och då tas förslag på byggnadernas gestaltning fram.

PLANENS HUVUDDRAG

Trängkåren 6 och 7 har i programmet för Marieberg pekats ut som möjliga platser för höga hus. Planförslaget tillskapar totalt ca 52 100 kvm BTA och möjliggör förbättrade tvärkopplingar, mötesplatser och offentliga rum. Fyra platser föreslås för bebyggelse i form av på-, till- och nybyggnad. På två platser föreslås att befintliga tillbyggnader rivs för att möjliggöra nya byggnadsvolymer.

HUVUDSAKLIGA ÅTGÄRDER INOM TRÄNGKÅREN 6

Två senare tillbyggnader föreslås rivas för att ge plats åt nya tillbyggnader. De nya volymerna placeras i kvarterets södra del och består av en högdal och en lågdal. Byggnaderna i kvarteret kopplas samman med interna stråk. De delar av kvarteret som upplevs slutna öppnas upp för ökad upplevd trygghet och huvudentrén placeras vid Ekentorget mot Gjörellsgatan. Länkbyggnaden som är planerad att förbinda den befintliga och nya högdalen avses skapa en aktiv front längs Gjörellsgatan.

Huvudsaklig användning för kvarteret planeras bli kontor, men inom gatuplanet ges möjlighet till verksamheter så som restaurang, handel, café, co-workning och träning.

För kvarvarande befintliga byggnader föreslås rivningsförbud samt bestämmelser för skydd och varsamhet.

HUVUDSAKLIGA ÅTGÄRDER INOM LASTGATAN

En byggrätt över lastgatan möjliggör att Trängkåren 6 och 7 kopplas samman både visuellt och fysiskt över mark. Idag finns endast kopplingar mellan fastigheterna under mark. Lastgatan förses även med bestämmelser för skydd och varsamhet för att värna industrikaraktären.

HUVUDSAKLIGA ÅTGÄRDER INOM TRÄNGKÅREN 7

Inom Trängkåren 7 föreslås att det senare tillkomna parkeringshuset rivs. Flera av de senare tillbyggda delarna på den lägre volymen, kallad Tidningshuset, föreslås också att rivas.

På platsen för det nuvarande garaget föreslås en ny byggnadsvolym med en högdal med uppbrutna volymer. Byggnadsvolymen är placerad med ett släpp från det befintliga tidningshuset för att återskapa kopplingen mellan Gjörellsgatan och Signalparken.

På Tidningshuset planeras en tillbyggnad som volymmässigt kan jämföras med den så kallade Månlandaren.

För kvarvarande befintliga byggnader föreslås rivningsförbud och bestämmelser för skydd och varsamhet.

Orienteringsbild med benämning av platser.
Källa: Areim, Sweco, Wingårdh

Miljöbedömningen som mynnar ut i en MKB ska vara en aktiv del av planprocessen och det är önskvärt att MKB-konsulten har en aktiv del i processen.

I arbetet med Trångkåren 6 och 7 har MKB-konsult varit med sedan planstart och noga följt processen. I ett tidigt skede togs siktlinjepunkter fram, med syfte att kontinuerligt kunna bedöma planförslagets inverkan på riksintresset. Samtliga volymalternativ har under processens gång testats mot bland annat de fyra siktlinjepunkterna som beskrivs på s. 24-25.

MKB-konsulten har kontinuerligt under processen haft möjlighet att lämna synpunkter och delta i diskussioner. Eftersom MKB-konsulten endast har bedömt påverkan på riksintresse för kulturmiljön har frågor av riksintresse berörts. Kommunen har även tolkningsföreträdare framför MKB-konsulten avseende avvägningar mellan olika intressen enligt PBL 2 kap 1 §, vilka har kommit att påverka förslagets effekter på riksintresset för kulturmiljö.

Under processens gång har provtryckning av volymerna utförts, med utgångspunkt att granska hur volymerna förhåller sig till:

- för riksintresset viktiga siktlinjer.
- DN-skrapan som landmärke i staden och i stadsdelen.
- en gemensam komposition som stärker intrycket av ett kluster istället för att försvaga det.
- den omgivande bebyggelsen i närområdet.
- kompositionerna och samspelet mellan de olika volymerna inom kvarteret.

- Ett stort antal volymstudier har utförts gällande de nya volymerna vid det så kallade Ekentorget. Efter beslut om att eken ska bevaras har ytterligare volymstudier gjorts. Ekens bevarande har en negativ inverkan på volymerna på platsen i förhållande till riksintresset genom att volymerna upplevs närmare DN-skrapan än tidigare förslag. Ur perspektivet riksintresse för kulturmiljövården vore det därför önskvärt att flytta fram volymerna mot Gjörwellsgatan enligt tidigare förslag.
- Volymen mot Rålambstorget har studerats långtgående men utgått ur planförslaget eftersom de bedömts ha en allt för stor påverkan på kulturvärdena enligt PBL. De föreslagna volymerna bedömdes dock inte innebära någon risk för påtaglig skada på riksintresset.

- Hur mötet med Signalparken sker har studerats särskilt, med hänsyn även till den intelligande bebyggelsen. I samband med studerandet av volymerna inom Trängkåren 7 har även studier utförts för att ta fram olika förslag kring hur bred den nya passagen, från Gjörwellsgatan till Signalparken, bör vara.
- Volymstudier inom Skulpturparken har inte studerats.
- I samband med att volymer för hela kvarteret har studerats har även skisser utförts för att se på vilket avstånd från DN-skrapan en högre volym kan placeras utan att den nya volymen konkurrerar med DN-skrapan.

Orienteringsbild Källa: Areim, Sweco, Wingårdh

De volymstudier som gjorts finns presenterade i planbeskrivningen och har under processen i huvudsak hanterat följande scenarier:

- Lastgatan förblir en utemiljö men kan förstärkas med skärmtak och ändring av fasader.
- Lastgatan förses med glastak.
- Lastgatan bebyggs med två våningar.

Under arbetsprocessen har en mängd olika volymer och placeringar testats, i både fysiska och digitala modeller. Fotograf: Bastiaan Vinkestiljn, Sweco.

Miljöbedömning, siktlinjer

INTRODUKTION

Detta är en övergripande beskrivning av hur förslaget påverkar de utvalda siktlinjerna med hänsyn till riksintresset AB115. Djuplodande effekter på riksintresset görs i beskrivningarna av respektive delområde. En kumulativ bedömning redovisas på s. 46-49.

BEDÖMNING AV PÅVERKAN PÅ DEN STORA SKALAN

1. Tranebergsbron

Från Tranebergsbron är klustret av byggnader inte en lika tydlig komposition som från öster. Byggnaden i rött tegel som idag är Swecos huvudkontor sticker tillsammans med DN-huset ut i skala och höjd och utgör en tydlig årsring i stadssiluetten.

De nya volymerna kan i vissa vinklar utmed Tranebergsbron upplevas komma nära de befintliga höghusen inom tidningskvarteret. Det finns därför en risk att volymerna från detta håll kommer att upplevs som dominerande. Om volymerna upplevs som dominerande riskerar det att påverka upplevelsen av det gamla tidningskvarteret som i sin tur kan ses vara värdebärande för temat *Det moderna city*. I nuläget bedöms volymerna, utifrån denna siktlinje, inte riskera att utgöra påtaglig skada för riksintresset. I den fortsatta processen behöver volymerna studeras noggrant med avseende på form- och materialsamverkan.

2. Essingeöarna

Här ser man idag DN-huset från ett nära perspektiv och byggnaden utgör en del av det närliggande rummet. Eftersom E20 är dragen över Essingeöarna och det är i dessa punkter som en besökare från söder möter den centrala staden kan passagen ses som en port in till Stockholm.

Den nya bebyggelsen medför en potentiellt stor påverkan på den allmänna upplevelsen av Stockholm och Marieberg. De nya volymerna skapar en förtätning som beroende på gestaltning och materialval kan komma att uppfattas som dominerande.

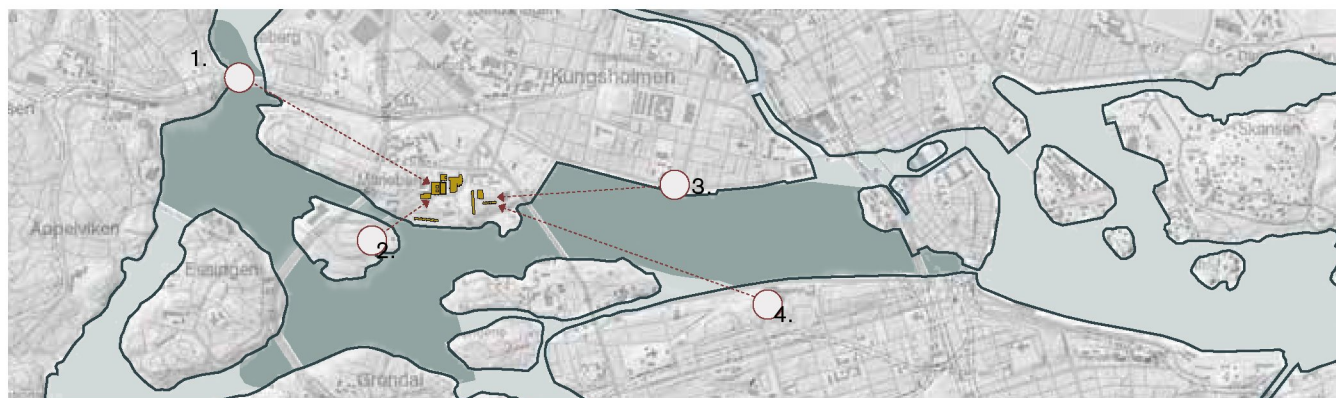
3. Norr Mälarstrand

Från Norr Mälarstrand upplevs den storskaliga bebyggelsen som ett kluster. Samtidigt som byggnaderna i och kring tidningskvarteret idag kan uppfattas som solitärer med egna tydliga uttryck är de också en sammanhållen komposition som bildar en tydlig årsring i stadsväven och siluetten. Om de nya volymerna uppförs kan de befintliga byggnadsvolymerna även fortsättningsvis uppfattas som solitärer, med risk för ett försvagat uttryck.

4. Mariaberget och Skinnarviksberget

På Södermalms höjder vid Mariaberget och Skinnarviksberget uppfattas idag den storskaliga bebyggelsen i Marieberg som ett kluster.

De tillkommande volymerna kommer att förstärka intrycket av bebyggelsen i Marieberg som ett kluster. På grund av klustersamverkan finns idag en förskjutning i stadens siluett, som tydliggör en av stadens årsringar. De nya volymerna innebär att klustret får en ökad tyngdpunkt vilket kan bidra till en ökad förskjutning av stadens siluett. Tillägget måste samtidigt ses som ytterligare en årsring inom ett område som starkt präglas av ständigt tillkommande och tydliga årsringar.

De utvalda punkterna för siktlinjer som är viktiga för upplevelsen av riksintressets olika delar. Vyn idag, i relation till föreslagna volymer, redovisas på nästa sida.

1. Tranebergsbron

Förslaget innebär att DN-skrapan och SvD-huset även fortsättningsvis är avläsbara (markerade med svart ring). De tillkommande volymerna upplevs intill de befintliga volymerna (markerade med orange ring). Huruvida de nya volymerna kommer upplevas som dominerande eller ej är beroende av volymbearbetning och val av material.

2. Essingeöarna

Från Essingeöarna skymtar de befintliga volymerna idag bakom byggnader och uppvuxen vegetation som inte är illustrerad på förslagsritningarna. De tillkommande volymerna blir väl synliga utefter det stråk på Essingeleden som kan bedömas vara porten in till det centrala Stockholm.

3. Norr Mälarstrand

Med bebyggelsen från 1960-talet som front reser sig de nya volymerna sig bakom de befintliga volymerna. Intrycket av DN-skrapan och det så kallade dragspelshuset som solitärer minskar något på grund av tillkommande volymerna.

4. Mariaberget & Skinnarviksberget

Bebyggelsen från 1960-talet bildar en front framför de nyttillkommande volymerna. Intrycket av DN-skrapan som solitär minskar något på grund av höjden på de tillkommande volymerna.

Vyn idag, i relation till föreslagna volymer. Illustrationer från Sweco och Wingårdhs.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK*Stadssiluetten och årsringar*

Stadens årsringar bygger på att Stockholm ständigt växer och att gränsen för centrum flyttats allt längre ut. Samtidigt innebar citysaneringarna på 1960-talet att årsringarna inte bara reserverades för stadens ytterkanter. Tillkomsten av tidningshusen i Marieberg på 1960-talet är ett uttryck för stadens årsringar, som påverkat stadssiluetten. Med ett respektavstånd till stenstaden upplevs de stora volymerna inom Marieberg idag som ett kluster. Ytterligare stora volymer inom det befintliga klustret påverkar Mariebergs visuella tyngdpunkt i förhållande till stenstaden vilket har en viss negativ inverkan på både stadssiluetten och upplevelsen av den årsring som tidningshusen utgör. Påverkan bedöms dock inte så stor att den innebär risk för påtaglig skada.

Det moderna city

Eftersom byggnaderna inom kvarteret Trängkåren tillkom som ett direkt resultat av cityomvandlingen är de nära förknippade med temat Det moderna city och kan ses som värdebärare för temat. Det är viktigt att kunna uppleva dem även om nya volymer tillkommer. Från Tranebergsbron finns risk för negativ påverkan genom att DN-skrapan riskerar att få en underordad roll. Samtidigt bygger de tillkommande volymerna vidare på den historiska berättelsen på platsen; att göra tillägg i en storskalig miljö för att utveckla verksamheter. Sammantaget bedöms dock inte påverkan på kulturvärdena bedöms vara så stora att de innebär risk för påtaglig skada.

Fronten mot vattenrummet

DN-skrapan är ett landmärke under dagtid som påverkar upplevelsen av stadens front mot vattenrummet. Men byggnaden är även ett tydligt landmärke under kvällstid och natt då den upplyst speglar sig i vattnet. Det är viktigt att den upplevelsen kvarstår även om nya volymer tillkommer.

UTTRYCK FÖR RIKSINTRESSET SOM PÅVERKAS

Industriell tid

- Höghus som landmärken och historiska markörer och uttryck för det moderna city.

Övriga uttryck

- Stadssiluetten
- Årsringar
- Fronten mot vattenrummet

SAMMANTAGEN BEDÖMNING AV PÅVERKAN

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Sammantaget bedöms förslaget kunna innebära viss negativ inverkan på riksintresset AB 115 sett ur ett stadsperspektiv.

Främst avser påverkan hur klustret upplevs från den äldre stenstaden och från den klassiska stenstaden samt avläsbarheten av stadens årsringar. Förslaget innebär även en påverkan på läsbarheten av temat Det moderna City. Eftersom de nya volymerna tillkommer i ett befintligt kluster bedöms stadssiluetten endast påverkas marginellt.

Effekten av påverkan bedöms *inte* vara så stor att det föreligger risk för påtaglig skada, vare sig för delområdets enskilda komponenter eller för någon av stadsskalorna.

ÅTGÄRDER FÖR ATT AVHJÄLPA EVENTUELLA NEGATIVA MILJÖEFFEKTER

För att minska eventuella negativa miljöeffekter är det ytterst väsentligt att:

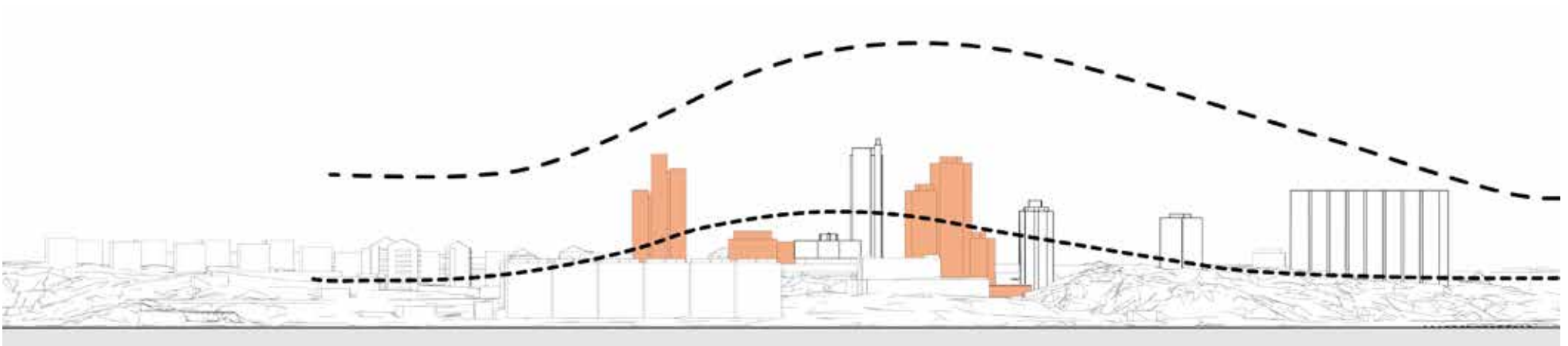
- de höga volymerna inom Trängkåren 6 och 7 får inte uppföras som solitärer utan ska uppföras tillsammans, annars riskerar upplevelsen av bebyggelseområdet som ett kluster att minska.
- de tillkommande volymerna inte uppfattas som solitärer i den stora skalan, utan uppfattas som en del av det befintliga klustret.
- kulörer på de tillkommande volymerna anpassas så att de inte uppfattas som solitärer i den stora skalan.
- användandet av reflekterande material undviks i så stor utsträckning som möjligt eftersom det på håll, särskilt sett från Norr Mälarstrand och Mariaberget kan ha en negativ inverkan på upplevelsen av riksintresset AB 115 samt dess fokus på den centrala staden.
- de nya volymerna studeras särskilt noga från Tranebergsbron för att inte skymma, eller konkurrera med, DN-skrapan.
- ovanstående punkter säkerställs genom att detaljplanens bestämmelser utvecklas och bearbetas vidare i granskningsskedet. Som komplement till detaljplanen kan ett gestaltningsprogram tas fram för att ge riktlinjer och stöd efter att detaljplanen vunnit laga kraft.

Dagens siluett i förhållande till stenstaden. Marieberg är markerad med en röd ring. Källa: Areim, Sweco, Wingårdh

Förslagets siluett i förhållande till stenstaden. Marieberg är markerad med en röd ring. Källa: Areim, Sweco, Wingårdh

Förslagets siluett i förhållande till bebyggelsen inom Marieberg. Källa: Areim, Sweco, Wingårdh

Miljöbedömning delområde 1, Garaget

NOLLALTERNATIV

Om detaljplanen inte ändras kommer platsen även fortsättningsvis användas för parkeringsändamål. Ett nollalternativ bedöms inte påverka riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården, men förslaget kan ha en negativ påverkan på vissa av de globala målen för hållbar utveckling, t.ex. målet *Hållbara städer och samhällen*, eftersom garaget och den nu gällande detaljplanen även fortsättningsvis gynnar bilism.

ÅTGÄRDER SOM MÖJLIGGÖRS GENOM DETALJPLANEN

Förslaget till detaljplan möjliggör rivning av ett befintligt parkeringshus och uppförande av nya volymer. Den högsta delen av de nya volymerna, som placeras i delområdets östra del, får ha en maximal totalhöjd om 100,0 meter. Väster om högdelen, i direkt anslutning, placeras en något lägre volym med maximal totalhöjd om 41,0 meter.

Utformingsbestämmelser reglerar sockelns utformning samt entreér mot Görwellsgratan.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK SOM HELHET

Den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden

De föreslagna volymerna är placerade i direkt anslutning till de storskaliga volymer som tillkom utanför den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden under 1970-talet. I förhållande till både den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden upplevs kompositionen idag som ett kluster med DN-skrapan som landmärke.

De tillkommande volymerna innebär att klustret förtätas, vilket kommer upplevas från t.ex. Norr Mälarstrand. Däremot kommer DN-skrapan fortfarande att vara tydligt urskiljbar från såväl den äldre stenstaden som den klassiska stenstaden eftersom inga volymer placeras så att de blockerar

siktlinjerna från öster. De nya volymerna bedöms inte heller dominera det befintliga klustret. Därmed påverkas inte upplevelsen av den äldre stenstaden eller den klassiska stenstaden.

Alla tillkommande åtgärder har en påverkan på de kulturhistoriska värdena, så även i detta fall. Men påverkan bedöms inte vara så stor att det uppstår någon risk för påtaglig skada varken i sig själv eller kumulativt.

Den offentliga och demokratiska staden

Eftersom förslaget innebär förtätning av ett redan befintligt kluster påverkas inte upplevelsen av de viktiga offentliga byggnaderna som ger uttryck för Stockholm som huvudstad och demokratisk stad.

Det moderna city

Idag upplevs de moderna byggnaderna inom Marieberg som ett kluster. Historiskt sett var klustret kopplat till citysaneringarna, som placeringen av tidningskvarteret inom Trängkåren är en direkt följd av. Att addera ytterligare höga volymer förstärker klustret men bedöms inte försvåra avläsbarheten av de ursprungliga volymerna. Temat bedöms inte påverkas negativt.

Landskapet

De tillkommande volymerna förhåller sig till Fyrverkarbacken och placeras i närhet till höjden, likt de tidigare modernistiska volymerna från 1960-talet. På så vis följer förslaget tidigare principer för inplacering av stora volymer på platsen och någon negativ inverkan bedöms inte uppstå. Avläsbarheten av sprickdalslandskapet påverkas inte.

Delområdet är markerad med en blå, streckad linje.

Årsringar

De tillkommande volymerna förstärker intrycket av klustret på Marieberg och bidrar till utvecklingen av Stockholms årsringar. Eftersom både DN-skrapan och SvD-huset kommer vara urskiljbara försvinner inte 1960-talets årsring. Förslaget utgör dock en viss påverkan på läsbarheten vilket bidrar till att riksintresset påverkas till viss del, men inte i så hög grad att risk för påtaglig skada uppstår.

Stadssiluett

Att addera ytterligare höga volymer förstärker klustret men bidrar även till en ökad förskjutning i stadssiluetten där Marieberg får ett ökat fokus. Om volymen som föreslås för denna del av planområdet är den enda tillkommande volymen riskerar tillägget att förskjuta det befintliga klustrets visuella tyngdpunkt vilket kan ge en negativ inverkan på stadens siluett. Den enskilda volymen är därför beroende av hur en volymkomposition inom hela kvarteret utformas. I nuläget bedömd förslaget dock inte innebära någon risk för påtaglig skada med avseende på stadssiluetten.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK I MARIEBERG*Den offentliga och demokratiska staden*

Inom Marieberg finns flera byggnader som ger uttryck för den offentliga och demokratiska staden, t.ex. Socialstyrelsen och kollektivhusen. De föreslagna volymerna bedöms inte påverka läsbarheten och upplevelsen av de byggnader som speglar den offentliga och demokratiska staden.

Det moderna city

Eftersom byggnaderna inom kvarteret Trängkåren tillkom som ett direkt resultat av cityomvandlingen är de nära förknippade med temat Det moderna city och kan ses som värdebärare för temat.

De tillkommande volymerna bygger vidare på den historiska berättelsen på platsen, att göra tillägg i en storskalig miljö för att utveckla verksamheter. Samtidigt innebär volymerna att läsbarheten av det ursprungliga komplexet minskar. Påverkan på kulturvärdena bedöms inte vara så stora att de innebär risk för påtaglig skada.

Årsringar

En årsring, i form av garaget som byggdes på 1960-talet, tas bort för att ge rum åt en ny årsring. Det innebär att att platsens utvecklingssteg inte längre kommer vara lika tydligt avläsbara eftersom uttrycket som innebär samspel mellan olika tidsepoker påverkas. Åtgärden bedöms inte ha så stor påverkan att den innebär risk för påtaglig skada.

Samtidigt innebär förslaget att ett historiskt stråk som stängdes av när garaget byggdes åter kan öppnas upp. Det är positivt för att stärka den historiska kopplingen mellan t.ex. de äldre farvägarna inom Marieberg och vattnet, en koppling som tidigare varit av betydelse.

UTTRYCK FÖR RIKSINTRESSET SOM PÅVERKASIndustriell tid

- Modernistisk bebyggelse placerad på avstånd från stenstaden, men inte utanför stenstadens blickfång.
- Höghus som landmärken och historiska markörer och uttryck för det moderna city.

Övriga uttryck

- Samspel mellan olika tidsepoker.
- Modernistiskt tillägg till stadssiluetten.
- Skalförändringar i bebyggelsen.

SAMMANTAGEN BEDÖMNING AV PÅVERKAN

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Sammantaget bedöms förslaget kunna innebära viss negativ inverkan på riksintresset AB 115 sett ur ett stadsperspektiv, även om förslaget på stadsdelsnivå kan bidra till att stärka delar av riksintresset.

Främst avser påverkan hur klustret upplevs från den äldre stenstaden och från den klassiska stenstaden. Förslaget innebär även en påverkan på läsbarheten av temat Det moderna City.

Effekten av påverkan bedöms *inte* vara så stor att det föreligger risk för påtaglig skada, vare sig för delområdets enskilda komponenter eller för någon av stadsskalorna.

ÅTGÄRDER FÖR ATT AVHJÄLPA EVENTUELLA NEGATIVA MILJÖEFFEKTER

För att minska eventuell negativa miljöeffekter är det ytterst väsentligt att:

- de höga volymerna inte uppförs som solitärer utan uppförs tillsammans med högdelarna på Trängkåren 6, annars riskerar upplevelsen av bebyggelseområdet som ett kluster att minska.
- närhet till DN-skrapan eftersträvas för att inte tappa intrycket av kluster. Det är dock viktigt att DN-skrapan även fortsättningsvis kan upplevas som en egen byggnad på stadsdelsnivå.
- materialsamverkan och arkitektoniskt uttryck utreds noga inför granskningsskedet. Med arkitektoniskt uttryck avses behandling och hantering av volymerna, för att ge en så smäcker gestaltning som möjligt. Kulörer och material bör anpassa sig till inom kvarteret karaktäristiska kulörer och material. Att använda reflekterande material i stor utsträckning bör undvikas eftersom det på håll, särskilt sett från Norr Mälarstrand och Mariaberget kan ha en negativ inverkan på riksintresset AB 115.
- ovanstående punkter säkerställs genom att detaljplanens bestämmelser utvecklas och bearbetas vidare i granskningsskedet. Som komplement till detaljplanen kan ett gestaltungsprogram tas fram för att ge riktlinjer och stöd efter att detaljplanen vunnit laga kraft.

Miljöbedömning delområde 2, Tidningshuset

NOLLALTERNATIV

Om detaljplanen inte ändras i denna del riskerar den enskilda byggnadens kulturvärden att påverkas negativt. Den del av byggnaden som berörs innehåller fläktrum som över tid kommer att behöva byggas om. Det saknas dock byggrätt för att möjliggöra det. I ett nollalternativ finns därför risk att tekniska installationer kan behöva flyttas till känsligare delar av byggnaden. En sådan åtgärd innebär troligtvis inte någon påtaglig skada för riksintresset men kan innebära stor negativ inverkan för kulturvärdena på platsen.

ÅTGÄRDER SOM MÖJLIGGÖRS GENOM DETALJPLANEN

Förslaget till detaljplan möjliggör rivning av ett äldre fläktrum och uppförande av nya volymer. De nya volymerna planeras att utföras indragna från befintligt fasadliv, med ungefär samma totalhöjd som den intilliggande så kallade Månlandaren. Detaljplanen möjliggör förbindelser mellan den nya volymen och Månlandaren.

Vidare anger detaljplanen skydd för ursprungliga byggnadsdelar och rivningsförbud för stomme som tillkommit innan 1970.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK SOM HELHET

Den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden
Den tillkommande volymen kommer inte påverka upplevelsen av den äldre stenstaden eller den klassiska stenstaden eftersom åtgärden inte bedöms upplevas från platser där dessa teman utgör värdekärnor.

Det enskilda tillägget kommer eventuellt bli delvis synligt från ett stadsperspektiv, men berör främst riksintressets uttryck i Marieberg, inte på helhetsnivå.

Den offentliga och demokratiska staden

Eftersom förslaget innebär förtätning av ett redan befintligt kluster påverkas inte upplevelsen av de viktiga offentliga byggnaderna som ger uttryck för Stockholm som huvudstad och demokratisk stad.

Det moderna city

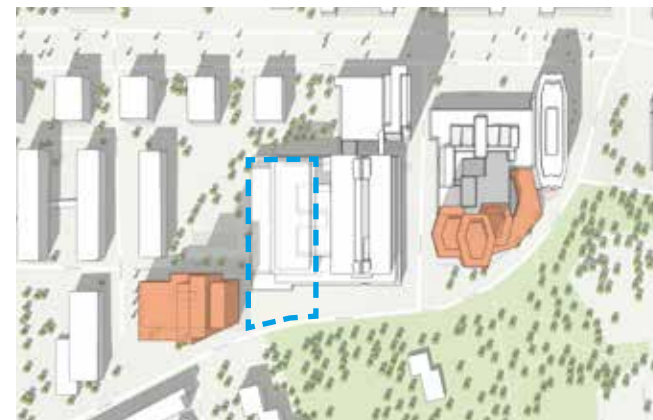
Idag upplevs de moderna byggnaderna inom Marieberg som ett kluster. Historiskt sett var klustret kopplat till citysaneringarna, som placeringen av tidningskvarteret inom Trängkåren är en direkt följd av. Adderingen av en volym på det så kallade tidningshuset bedöms inte påverka upplevelsen av byggnadskomplexet som helhet, sett ur en större skala. Den tillkommande volymen kommer främst att upplevas på stadsdelsnivå, inte på stadsnivå. För riksintressets uttryck som helhet bedöms det därmed inte föreligga någon risk för påtaglig skada för detta tema.

Landskapet

De tillkommande volymerna förhåller sig till Fyrverkarbacken och placeras i närhet till höjden, likt de tidigare modernistiska volymerna från 1960-talet. Den nya föreslagna volymen placeras som en tillkommande volym på en redan befintlig byggnad. Med sin höjd, som ansluter till den s.k. månlandarens höjd, innebär volymen inte någon ändring i hur bebyggelsen förhåller sig till landskapet. I denna del bedöms riksintresset helt opåverkat.

Årsringar

De tillkommande volymerna förstärker intrycket av klustret på Marieberg, men intrycket förstärks främst på stadsdelsnivå, inte på stadsnivå. På håll kommer denna årsring därför vara svår att skönja och i denna del bedöms riksintresset helt opåverkat.

Delområdet är markerad med en blå, streckad linje.

Den så kallade Månlandaren med DN-skraper i bakgrunden.

Stadssiluet

Likt beskrivet i avsnittet ovan om "Årsringar" bedöms den föreslagna åtgärden påverka stadssiluetten marginellt. I denna del bedöms åtgärden därför inte innebära någon risk för påtaglig skada för riksintresset.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK I MARIEBERG*Den offentliga och demokratiska staden*

Inom Marieberg finns flera byggnader som ger uttryck för den offentliga och demokratiska staden, t.ex. Socialstyrelsen och kollektivhusen. De föreslagna volymerna bedöms inte påverka läsbarheten och upplevelsen av de byggnader som speglar den offentliga och demokratiska staden. Någon risk för påtaglig skada i denna del föreligger därmed inte.

Det moderna city och stadens årsringar

Trots att tidningshuset kontinuerligt byggts till speglar byggnaden fortfarande 1960-talets rådande gestaltungsideal. Tillsammans med övriga byggnadsvolymer inom fastigheten Trängkåren 7 bidrar tidningshuset till att visualisera och tydliggöra utvecklingen av *det moderna city* och dess effekter på staden.

Det föreslagna tillägget innebär en påverkan på temat *Det moderna city*, som har en viss negativ inverkan på kulturvärdena på platsen. Samtidigt präglas hela kvarteret Trängkåren 7 av kontinuerliga volymtillägg. Den så kallade månlandaren är ett mycket tydligt exempel på att tidigare tillägg har tillåtit ta plats och spegla sin samtids gestaltning, som en tydlig årsring.

Det fläkttrum som tas bort för att ge plats åt en nya volym är ett av de få tilläggen i byggnadskomplexet som inte utförts med omsorg. Att ta bort fläkttrummet bedöms därmed inte påverka varken temat *den moderna staden* eller temat *årsringar* och är därför positivt för kulturvärdena på platsen. Ett tillägg kan även bidra till att berättelsen om samspel mellan olika tidsepoker stärks vilket är en positiv effekt för riksintresset AB 115.

Sammantaget bedöms påverkan på riksintresset, avseende dessa teman, inte innebära någon risk för påtaglig skada.

UTTRYCK FÖR RIKSINTRESSET SOM PÅVERKAS

Övriga uttryck

- Samspel mellan olika tidsepoker.
- Modernistiskt tillägg till stadssiluetten.
- Skalförändringar i bebyggelsen.

SAMMANTAGEN BEDÖMNING AV PÅVERKAN

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagets påverkan				

Sammantaget bedöms förslaget i huvudsak inte påverka riksintresset på sådant sätt att risk för påtaglig skada uppstår. Förslaget med en tillbyggnad följer de principer för tillägg som tidigare funnits i området och bidrar till ytterligare en avläsbar årsring samtidigt som förslaget inte påverkar läsbarheten av *det moderna city*. I stadssiluetten kommer tillägget bli delvis avläsbart men bedöms inte innebära någon risk för påtaglig skada på riksintresset.

Huruvida riksintresset riskerar att påverkas negativt eller positivt är beroende av hur den tillkommande volymen gestaltas och förhåller sig till den så kallade Månlandaren.

Effekten av påverkan bedöms inte vara så stor att det föreligger risk för påtaglig skada, vare sig för delområdets enskilda komponenter eller för någon av stadsskalorna.

ÅTGÄRDER FÖR ATT AVHJÄLPA EVENTUELLA NEGATIVA MILJÖEFFEKTER

För att minska eventuella negativa miljöeffekter är det ytterst väsentligt att:

- hänsyn tas till volymerna inom Trängkåren 7 som i mycket hög utsträckning speglar sin tillkomsttid. De visar därmed på ett pedagogiskt sätt samspelet mellan olika tidsepoker. Att göra en eventuell tillkommande volym gestaltad med en för vår tid samtida arkitektur är därför önskvärt för att även fortsättningsvis kunna avläsa just samspelet mellan olika tidsepoker.
- den tillkommande volymen behöver förhålla sig till redan befintliga volymer så att uttrycket *skalförändringar i bebyggelsen* även fortsättningsvis är avläsbart. Det är särskilt viktigt att tillägget inte upplevs som dominerande i förhållande till den så kallade Månlandaren.
- materialsamverkan och arkitektoniskt uttryck utreds noga inför granskningsskedet. Kulörer och material bör anpassa sig till inom kvarteret karaktäristiska kulörer och material.
- bestämmelser om skydd av kulturvärden ses över. Den föreslagna bestämmelsen q3 anger att ursprungliga byggnadsdelar som beskrivs i planbeskrivningen inte får ändras. Vid granskning av den antikvariska förundersökningen för Trängkåren 7 går det att utläsa att byggnadsdelen är om- och tillbyggd vid ett flertal tillfällen. Vidare är det svårt att avgöra exakt vilka delar som är ursprungliga. För att värna samtliga kulturvärden på platsen föreslås att planbestämmelsen arbetas om för att få en mer generell formulering som omfamnar ett mer flexibelt skydd av byggnaden. Ett led i detta kan vara att arbeta mer med varsamhetsbestämmelser för att säkerställa byggnadens gestaltning, istället för enskilda material.

Miljöbedömning delområde 3, DN-skrapan med Månlandaren och Skulpturparken

NOLLALTERNATIV

Idag omfattas platsen av en äldre detaljplan som inte ger byggnaderna eller miljön något formellt lagskydd. Om denna del av detaljplanen inte genomförs finns risk att kulturvärdena på platsen, över tid och genom många mindre men negativa ingrepp, löper risk för påtaglig skada.

Eftersom DN-skrapan kan bedömas vara en särskilt värdefull byggnad, även utan specificerande planbestämmelser, finns det inte, inom det för MKBn avgränsande tidsspannet, någon risk för att signaturbyggnaderna DN-skrapan och Sweco-huset rivs.

ÅTGÄRDER SOM MÖJLIGGÖRS GENOM DETALJPLANEN

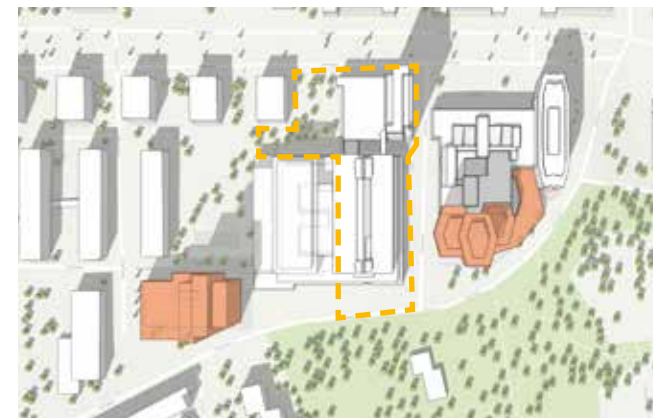
Förslaget till detaljplan innebär att byggnaderna och Skulpturparken förses med rivningsförbud samt bestämmelser för skydd- och varsamhet. Bestämmelserna anger följande.

- DN-skrapan får inte rivas.
- DN-skrapans ursprungliga exteriör med tidstypiska material och byggnadsdelar som finns beskrivna i planbeskrivningen får inte ändras.
- DN-skrapans volym som beskrivs i planbeskrivningen får inte ändras
- Tidningshusets ursprungliga byggnadsdelar som beskrivs i planbeskrivningen får inte ändras.
- Tidningshusets stomme uppförd före 1970, och den s.k. Månlandaren uppförd 1987 får inte rivas.
- Skulpturparkens modernistiska stil ska bibehållas till sin utformning och karaktär.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK SOM HELHET

Eftersom DN-skrapan kan bedömas vara en särskilt värdefull byggnad, även utan specificerande planbestämmelser, finns det inte, inom det för MKBn avgränsande tidsspannet, någon risk för att byggnaden rivs.

Eftersom byggnaderna idag saknar skydd i planen, för hantering av bygglovsåtgärder, är det positivt att bestämmelser för skydd- och varsamhet införs. Påverkan på riksintresset AB115 som helhet bedöms därför rymmas inom spannet delvis positivt - oförändrat.

Delområdet är markerad med en gul, streckad linje.

Skulpturparken är en del av miljön som tillhör Trängkåren 7.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK I MARIEBERG*Den offentliga och demokratiska staden*

Förslaget innebär en oförändrad påverkan på riksintresset i denna del.

Det moderna city

Intentionen att förse byggnaderna och parken med bestämmelser om skydd- och varsamhet innebär att kulturvärdena säkras och skyddas. Det innebär en positiv effekt för riksintresset. Men för att uppnå en positiv effekt behöver planbestämmelserna ha en nivå som inte förhindrar eller försvårar ett normalt underhåll. Formuleringar som bestämmelser om skydd och varsamhet har i dagsläget innebär en liten risk för skada på kulturvärdena, då bestämmelserna är så långtgående att de är svåra att efterfölja. Påverkan bedöms dock inte så stor att det föreligger risk för påtaglig skada på riksintresset.

Årsringar

Förslaget till detaljplan innebär att inga fler årsringar tillåts i dessa delar. Kontinuerlig förändring, med respekt för den ursprungliga gestaltningen, är ett av de bärande karaktärsdragen för byggnaden. Genom att inte längre möjliggöra detta påverkas delar av byggnadskomplexets kulturhistoriska värde negativt. Påverkan bedöms dock inte vara så stor att den innebär risk för påtaglig skada på riksintresset.

UTTRYCK FÖR RIKSINTRESSET SOM PÅVERKAS

Övriga uttryck

- Samspel mellan olika tidsepoker.
- Skalförändringar i bebyggelsen.

SAMMANTAGEN BEDÖMNING AV PÅVERKAN

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Sammantaget bedöms förslaget i huvudsak inte påverka riksintresset negativt. Det kan istället bedömas ha en positiv inverkan på riksintresset genom att det säkerställer skydd av kulturvärdena på platsen. Huruvida riksintresset riskerar att påverkas negativt eller positivt är dock beroende av hur bestämmelser för skydd- och varsamhet utformas. Mycket strikt hållna planbestämmelser kan vara svåra att efterfölja.

Effekten av påverkan bedöms vara oförändrad och/ eller positiv både för delområdets enskilda komponenter och för de olika stadsskalorna.

ÅTGÄRDER FÖR ATT AVHJÄLPA EVENTUELLA NEGATIVA MILJÖEFFEKTER

För att minska eventuella negativa miljöeffekter är det ytterst väsentligt att:

- bestämmelser för skydd av kulturvärden ses över. Bestämmelserna är mycket hårt hållna och reglerar bl.a. bevarande av material som har en relativt kort teknisk livslängd. En rekommendation är därför att i högre grad arbeta med varsamhetsbestämmelser och att arbeta med bestämmelser om skydd i en omfattning som möjliggör ett normalt underhåll utan att vara ovarsamt eller förvanskande.
- De otydligheter som hänvisningar av bestämmelserna till planbeskrivningen medför avhjälpas, annars föreligger en ökad risk för feltolkningar av detaljplanen.

Miljöbedömning delområde 4, Lastgatan

NOLLALTERNATIV

Idag omfattas platsen av en äldre detaljplan som medger en byggrätt över Lastgatan. Däremot finns det inga bestämmelser som värnar Lastgatans industrikaraktär. Ett nollalternativ innebär därför en risk för att byggnation inom Lastgatan utförs som signifikant minskar platsens kulturhistoriska värden och läsbarhet.

ÅTGÄRDER SOM MÖJLIGGÖRS GENOM DETALJPLANEN

Förslaget till detaljplan innebär att del av Lastgatan får försees med volymer som är högst två våningar höga. Annan del av lastgatan får försees med glastak. Tillkommande bebyggelse ska utformas med särskild hänsyn till gatans kulturhistoriska värde och industrikaraktär.

En del av marken ska hållas tillgänglig för allmän gångtrafik.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK SOM HELHET

Den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden

De föreslagna åtgärderna bedöms inte påverka upplevelsen av, eller förhållandet till, den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden. I dessa delar bedöms påverkan därmed oförändrad.

Den offentliga och demokratiska staden

De föreslagna åtgärderna bedöms inte påverka upplevelsen av, eller förhållandet till, den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden. I dessa delar bedöms påverkan därmed oförändrad.

Det moderna city

En viss påverkan på temat Det moderna city uppstår för riksintresset som helhet om Lastgatan byggs igen på ett sådant sätt att läsbarheten av den ursprungliga industrikaraktären går förlorad. Även om påverkan till viss del sker för riksintresset som helhet är påverkan på riksintressets uttryck i Marieberg större. För riksintresset uttryck som helhet innebär förslaget en negativ påverkan men påverkan bedöms inte vara så stor att den innebär påtaglig skada för riksintresset, i denna del.

Landskapet

Eftersom de föreslagna volymerna är placerade mellan befintlig bebyggelse och inte blir nämnvärt synliga i stadslandskapet bedöms åtgärden inte påverka upplevelsen av Stockholms karaktäristiska landskap. I denna del bedöms påverkan därmed oförändrad.

Årsringar

De tillkommande volymerna förstärker intrycket av klustret på Marieberg och bidrar till utvecklingen av Stockholms årsringar. Eftersom både DN-skrapan och SvD-huset kommer vara urskiljbara försvinner inte 1960-talets årsring. Förslaget innebär dock en viss påverkan på läsbarheten vilket bidrar till att riksintresset påverkas till viss del, men inte i så hög grad att risk för påtaglig skada uppstår.

Stadssiluett

De föreslagna åtgärderna bedöms inte påverka upplevelsen av, eller förhållandet till, den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden. I dessa delar bedöms påverkan därmed oförändrad.

Delområdet är markerad med en grön, streckad linje.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK I MARIEBERGLandskapet

Beroende på hur volymerna inom Lastgatan utformas och placeras kan upplevelsen av landskapet påverkas, för att kunna uppleva höjdförändringarna inom Marieberg är det viktigt att siktlinjen mellan Rålambsvägen och Gjörwellsgratan kvarstår.

Det moderna city

Eftersom byggnaderna inom kvarteret Trängkåren tillkom som ett direkt resultat av cityomvandlingen är de nära förknippade med temat *Det moderna city* och kan ses som värdebärare för temat.

En del av temat avser tidningshusens utflytt från Klarakvarteret, där placeringen av det nya tidningskvarteret i Trängkåren delvis berodde på närheten till de stora genomfartslederna. Lastgatan var navet för distributionen och en viktig del av verksamheten och viktig för hela kvarterets historiska läsbarhet. Så som förslaget nu är utformat föreligger det en risk att påverkan på kulturvärdena på platsen uppstår. Någon risk för påtaglig skada på riksintresset bedöms dock inte föreligga. Det är dock mycket viktigt att åtgärderna utreds vidare och att det säkerställs att lastgatans industrikaraktär även fortsättningsvis är tydligt avläsbar.

Årsringar

Tillägg av volymer på Lastgatan innebär ytterligare en årsring i en av de delar av kvarteret där årsringarna varit få. Tydligt avläsbara årsringar är en del av kvarterets karaktär, men företrädesvis i de lägen där det redan finns volymer. Därför föreligger risk för påverkan. Hur stor den påverkan blir är beror på hur tillkommande volymer gestaltas, vilka material som väljs samt hur tydligt den ursprungliga industrikaraktären är avläsbar.

UTTRYCK FÖR RIKSINTRESSET SOM PÅVERKASIndustriell tid

- Modernistisk bebyggelse med koppling till *Det moderna city*.

Övriga uttryck

- Landskapets läsbarhet
- Samspel mellan olika tidsepoker.

SAMMANTAGEN BEDÖMNING AV PÅVERKAN

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Sammantaget bedöms förslaget kunna innebära viss negativ påverkan på riksintresset AB 115. Påverkan avser Lastgatans avläsbarhet som ett viktigt nav för kvarterets ursprungliga användning. Det är ytterst viktigt att de tre alternativ som presenteras i planbeskrivningen utreds noga så att industrikaraktären blir fortsatt tydligt avläsbar.

Det är positivt att lastgatan förses med bestämmelser som till viss del reglerar att tillkommande volymer ska ta hänsyn till Lastgatans industrikaraktär.

Effekten av påverkan bedöms inte vara så stor att det föreligger risk för påtaglig skada, vare sig för delområdets enskilda komponenter eller för någon av stadsskalorna.

ÅTGÄRDER FÖR ATT AVHJÄLPA EVENTUELLA NEGATIVA MILJÖEFFEKTER

För att minska eventuella negativa miljöeffekter är det ytterst väsentligt att:

- de tre alternativen för Lastgatan som redovisas i planbeskrivningen utreds ytterligare för att klargöra varje förslags påverkan på kulturmiljön.
- materialsamverkan och arkitektoniskt uttryck utreds noga inför granskningsskedet. Med arkitektoniskt uttryck avses behandling och hantering av volymerna, för att ge en så smäcker gestaltning som möjligt. Kulörer och material bör anpassa sig till inom kvarteret karaktäristiska kulörer och material för att bibehålla industrikaraktären.
- hela byggrätten för lastgatan förses med en bestämmelser som preciserar på vilket sätt tillkommande volymer ska anpassas till gatans kulturhistoriska värde och industrikaraktär.
- ovanstående punkter säkerställs genom att detaljplanens bestämmelser utvecklas och bearbetas vidare i granskningsskedet. Som komplement till detaljplanen kan ett gestaltungsprogram tas fram för att ge riktlinjer och stöd efter att detaljplanen vunnit laga kraft.

Miljöbedömning delområde 5, Trängkåren 6

NOLLALTERNATIV

Om detaljplanen inte ändras kommer platsen även fortsättningsvis användas för kontorsändamål. Idag omfattas platsen av en äldre detaljplan som inte ger byggnaderna eller miljön något formellt lagskydd. Om vissa delar av detaljplanen inte genomförs finns risk att kulturvärdena på platsen, över tid och genom många mindre men negativa ingrepp, löper risk för påtaglig skada.

ÅTGÄRDER SOM MÖJLIGGÖRS GENOM DETALJPLANEN

Förslaget till detaljplan innebär att två befintliga tillbyggnader kan rivas för att möjliggöra nya volymer. En lägre volym placeras som en länk mellan den befintliga högdelen och den planerade nya högdelen. Den byggnadsvolym inom kvarteret som tillkom på 1990-talet ersätts med en ny volym där högdelen har en totalhöjd på 95,5 meter. Illustrationer redovisar att volymen kan komma att delas upp men i plankartan finns det inte några sådana krav.

Den nytillkommande volymen måste, enligt förslag till bestämmelser på plankartan, ha en markerad sockelvåning samt förses med entréer ut mot Gjörwellsgatan. Dessutom förses de ursprungliga byggnaderna i kvarteret med bestämmelser för skydd av kulturvärden. Bestämmelserna anger att byggnadernas ursprungliga volym och exteriör med tidstypiska material och byggnadsdelar som beskriv i planbeskrivningen inte får ändras.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK SOM HELHET

Den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden

De föreslagna volymerna är placerade i direkt anslutning till de storskaliga volymer som tillkom utanför den äldre stenstaden, och den klassiska stenstaden, under 1970-talet. I förhållande till både den äldre stenstaden och den klassiska stenstaden upplevs tidningskvarteret idag som ett kluster.

De tillkommande volymerna innebär att klustret förtätas, vilket kommer upplevas från t.ex. Norr Mälarstrand. Idag dominerar främst intrycket av DN-skrapan, med SvD-huset som en volym placerad framför. Upplevelsen av SvD-huset kommer att försvagas något om de nya volymerna uppförs eftersom det då kommer finnas fler volymer för ögat att vila på. Mot denna bakgrund bedöms de tillkommande volymerna innebära viss påverkan på riksintresset, men påverkan bedöms inte vara så stor att den innebär risk för påtaglig skada på riksintresset.

Den offentliga och demokratiska staden

Eftersom förslaget innebär förtätning av ett redan befintligt kluster påverkas inte upplevelsen av de viktiga offentliga byggnaderna som ger uttryck för Stockholm som huvudstad och demokratisk stad. Någon påverkan på riksintresset i denna del föreligger inte.

Det moderna city

Idag upplevs de moderna byggnaderna inom Marieberg som ett kluster. Historiskt sett var klustret kopplat till citysaneringarna, som placeringen av tidningskvarteret inom Trängkåren är en direkt följd av. Att addera ytterligare höga volymer förstärker klustret. För SvD-huset, som idag har en underordnad roll i förhållande till DN-skrapan försvåras läsbarheten något vilket har en viss negativ inverkan på läsbarheten av berättelsen om *det moderna city*. Påverkan bedöms dock inte så stor att den innebär risk för påtaglig skada på riksintresset.

Landskapet

De tillkommande volymerna förhåller sig till Fyrverkarbacken och placeras i närhet till höjden, likt de tidigare modernistiska volymerna från 1960-talet. På så vis följer förslaget tidigare principer för inplacering av stora

Delområdet är markerad med en röd, streckad linje.

volymen på platsen och någon negativ inverkan bedöms inte uppstå. Avläsbarheten av sprickdalslandskapet påverkas inte.

Årsringar

De tillkommande volymerna förstärker intrycket av klustret på Marieberg och bidrar till utvecklingen av Stockholms årsringar. Eftersom SvD-huset kommer bli mindre tydligt urskiljbart innebär förslaget en viss påverkan på läsbarheten vilket bidrar till att riksintresset påverkas till viss del, men inte i så hög grad att risk för påtaglig skada uppstår.

Stadssiluett

Adderingen av ytterligare höga volymer förstärker klustret men bidrar även till en ökad förskjutning i stadssiluetten där Marieberg får ett ökat fokus. Om volymen tillkommer som enda tillkommande enhet riskerar tillägget att förskjuta det befintliga klustrets visuella tyngdpunkt vilket kan ge en negativ inverkan på stadens siluett. Den enskilda volymen är därför beroende av hur en volymkomposition inom hela kvarteret utformas.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSETS UTTRYCK I MARIEBERG*Den offentliga och demokratiska staden*

Inom Marieberg finns flera byggnader som ger uttryck för den offentliga och demokratiska staden, t.ex. Socialstyrelsen och kollektivhusen. De föreslagna volymerna bedöms inte påverka läsbarheten och upplevelsen av de byggnader som speglar den offentliga och demokratiska staden. Riksintresset bedöms i denna del som opåverkad.

Det moderna city

Eftersom byggnaderna inom kvarteret Trängkåren tillkom som ett direkt resultat av cityomvandlingen är de nära förknippade med temat Det moderna city och kan ses som värdebärare för temat.

De tillkommande volymerna bygger vidare på den historiska berättelsen på platsen, att göra tillägg i en storskalig miljö för att utveckla verksamheter. Samtidigt innebär volymerna att läsbarheten av det ursprungliga komplexet minskar. Påverkan på kulturvärdena bedöms inte vara så stora att de innebär risk för påtaglig skada.

Årsringar

Några befintliga volymer inom fastigheten blir möjliga att riva för att ge rum åt en ny årsring. Det innebär att platsens utvecklingssteg inte längre kommer vara lika tydligt avläsbara eftersom uttrycket som innebär samspel mellan samtliga olika tidsepoker påverkas. Åtgärden bedöms inte ha så stor påverkan att den innebär risk för påtaglig skada.

UTTRYCK FÖR RIKSINTRESSET SOM PÅVERKAS

Industriell tid

- Modernistisk bebyggelse placerad på avstånd från stenstaden, men inte utanför stenstadens blickfång.
- Höghus som landmärken och historiska markörer och uttryck för det moderna city.

Övriga uttryck

- Samspel mellan olika tidsepoker.
- Modernistiskt tillägg till stadssiluetten.
- Skalförändringar i bebyggelsen.
- Del av stadens front mot vattnet.

SAMMANTAGEN BEDÖMNING AV PÅVERKAN

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Sammantaget bedöms förslaget kunna innebära viss negativ inverkan på riksintresset AB 115 sett ur ett stadsperspektiv, även om förslaget på stadsdelsnivå kan bidra till att stärka delar av riksintresset. Främst avser påverkan hur klustret upplevs från den äldre stenstaden samt och från den klassiska stenstaden. Förslaget innebär även en påverkan på läsbarheten av temat Det moderna City. Sammantaget bedöms dock inte påverkan vara så stor att det föreligger risk för påtaglig skada.

Effekten av påverkan bedöms *inte* vara så stor att det föreligger risk för påtaglig skada, vare sig för delområdets enskilda komponenter eller för någon av stadsskalorna.

ÅTGÄRDER FÖR ATT AVHJÄLPA EVENTUELLA NEGATIVA MILJÖEFFEKTER

För att minska eventuell negativa miljöeffekter är det ytterst väsentligt att:

- de höga volymerna inte uppförs som solitärer utan uppförs tillsammans med högdelen på Trängkåren 7, annars riskerar upplevelsen av bebyggelseområdet som ett kluster utanför stenstaden att minska.
- närheten till DN-skrapan respekteras. För att kompositionen både på avstånd och nära håll ska kunna upplevas som balanserad, där enskilda solitärer tillsammans bygger upp ett kluster, hade det varit önskvärt att högdelen flyttades ut mot Gjörwellskatan.
- materialsamverkan och arkitektoniskt uttryck utreds noga inför granskningsskedet. Kulörer och material bör anpassa sig till inom kvarteret karaktäristiska kulörer och material. Att använda reflekterande material i stor utsträckning bör undvikas eftersom det på håll, särskilt sett från Norr Mälarstrand och Mariaberget kan ha en negativ inverkan på riksintresset AB 115.
- ovanstående punkter säkerställs genom att detaljplanens bestämmelser utvecklas och bearbetas vidare i granskningsskedet. Som komplement till detaljplanen kan ett gestaltungsprogram tas fram för att ge riktlinjer och stöd efter att detaljplanen vunnit laga kraft.
- bestämmelser avseende skydd av kulturvärden ses över. Bestämmelserna är mycket hårt hållna och reglerar bl.a. bevarande av material som har en relativt kort teknisk livslängd. En rekommendation är därför att i högre grad arbeta med varsamhetsbestämmelser.
- de otydligheten som hänvisningar av bestämmelserna till planbeskrivningen medför avhjälpas, annars föreligger en ökad risk för feltolkningar av detaljplanen.

Kumulativ bedömning och uppföljning

MÅNGA DELAR BLIR EN HELHET

En kumulativ bedömning innebär att alla olika delar vägs samman till en sammantagen bedömning. En åtgärd kanske i sig själv inte bedöms som risk för påtaglig skada, men flera åtgärder tillsammans kan innebära risk för påtaglig skada. I detta avsnitt redovisas den sammantagna påverkan, dvs den kumulativa effekten, på riksintresset och uppföljning av planen. Som stöd för bedömningen analyseras först hur förslaget påverkar de tidigare presenterade siktlinjepunkterna.

KUMULATIVT NOLLALTERNATIV

Positiva effekter

Ett nollalternativ innebär att den årsring som klustret på Marieberg utgör kvarstår som en tydlig årsring utanför stenstaden.

Negativa effekter

Idag omfattas platsen av en äldre detaljplan som inte ger byggnaderna eller miljön något formellt lagskydd. Om detaljplanen inte genomförs finns risk att kulturvärdena på platsen, över tid och genom många mindre men negativa ingrepp, löper risk för påtaglig skada. På grund av den äldre detaljplanen innebär ett nollalternativ även en risk för att byggnation inom Lastgatan utförs som signifikant minskar platsens kulturhistoriska värden och läsbarhet.

Sammantagen bedömning av ett kumulativt nollalternativ

Ett nollalternativ bedöms inte påverka riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården, men förslaget kan ha en negativ påverkan på vissa av de globala målen för hållbar utveckling, t.ex. målet *Hållbara städer och samhällen*, eftersom garaget och den nu gällande detaljplanen även fortsättningsvis gynnar bilism.

KUMULATIV BEDÖMNING AV PÅVERKAN - PÅ DEN STORA SKALAN

Planförslaget bedöms kunna innebära viss negativ inverkan på riksintresset AB 115 sett ur ett stadsperspektiv, dvs den stora skalan.

Främst avser påverkan hur klustret upplevs från den äldre stenstaden och från den klassiska stenstaden samt avläsbarheten av stadens årsringar. Idag utgör det befintliga klustret en mycket tydlig årsring som är kopplad till utvecklingen av Stockholm under 1960-talet och riksintressets tema *Det moderna City*. En förtätning av klustret innebär att årsringen inte längre kommer vara lika tydligt avläsbar.

Gällande stadssiluetten bedöms påverkan endast vara marginell. De nya volymerna tillkommer i ett befintligt kluster där ingen av de nya volymer är högre än befintliga volymer. De tillkommande byggnaderna förstärker därför det befintliga klustret. I förhållande till stenstaden kommer en viss förskjutning i visuell balans uppkomma, när klustret blir mer framträdande. Det innebär en viss negativ påverkan. För att minimera påverkan är det viktigt att i den fortsatta processen utvärdera material- och kulörval för att minimera t.ex. blänk. Det är även viktigt att utvärdera hur tillkommande volymer ska gestaltas, om de utförs som sammansatta volymer eller som solida block.

KUMULATIV BEDÖMNING AV PÅVERKAN - PÅ MELLANSKALAN

På stadsdelsnivå innebär de tillkommande volymerna viss påverkan. DN-skrapan kommer fortfarande vara ett tydligt landmärke sett från Thorildsplan och det kommer även fortsättningsvis vara möjligt att läsa av samtliga av Mariebergs årsringar från Konradsberg. Sett från vattenlinjen, och de känsliga miljöerna kring malmgårdarna, är det inte troligt att de nya volymerna upplevs. Sammantaget finns ändå en viss risk för negativ påverkan, men inte i sådan omfattning att risk för påtaglig skada föreligger.

KUMULATIV BEDÖMNING AV PÅVERKAN - PÅ DEN LILLA SKALAN

Påverkan på den lilla skalan, dvs påverkan på bebyggelsen inom kvarteret Trängkåren, har bedömts enligt PBL i en MKA som utförts av antikvarier på Tyréns. I den beskrivs huruvida förslaget innebär ovarsamma ingrepp eller förvanskning enligt PBL. I denna MKB beskrivs istället om åtgärderna enligt MB innebär en påtaglig skada eller inte för riksintressets uttryck och värdebärare.

Inom kvarteret Trängkåren är kopplingen till temat *Det moderna City* den tydligaste värdebäraren. Tidningskvarteret är ett resultat av de så kallade citysaneringarna på 1960-talet och en tidsmarkör för hur vissa verksamheter tvingades bort från Stockholms centrala delar för att ge plats åt t.ex. bankpalats och administrativa byggnader. Enligt de antikvariska förundersökningarna, samt den utförda kulturmiljöanalysen, präglas kvarteret av ständiga förändringar och tillägg.

Illustration av hur de nya volymerna förhåller sig till den omkringliggande bebyggelsen i Marieberg.

Flygfoto som illustration av hur de befintliga volymerna förhåller sig till den omkringliggande bebyggelsen i Marieberg.

Delområde: Siktlinjer

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Delområde 1: Garaget på Trängkåren 7

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Delområde 2: Tidningshuset på Trängkåren 7

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Delområde 3: DN-skrapan, Månlandaren och Skulpturparken på Trängkåren 7

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Delområde 4: Lastgatan

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Delområde 5: Trängkåren 6

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Kumulativ påverkan

Gradering	Positiv påverkan	Oförändrad påverkan	Negativ påverkan	Risk för påtaglig skada
Förslagens påverkan				

Den kumulativa effekten av påverkan bedöms inte vara så stor att det föreligger risk för påtaglig skada, vare sig för helheten, delområdenas enskilda komponenter eller för någon av stadsskalorna.

De nu föreslagna förändringarna kommer tveklöst påverka upplevelsen av kvarteret. Byggnader rivs för att ge plats åt nya byggnader vilket påverkar kvarterets årsringar. Samtidigt finns det möjlighet att i den kommande processen förstärka andra av riksintressets värdebärare, t.ex. Stockholm som militärstad, genom att stärka dolda värden. Sammantaget bedöms förslaget dock inte innebära någon risk för påtaglig skada på riksintresset avseende den lilla skalan. Avläsbarheten av kvarterets ursprungliga funktion kommer kvarstå och principen med kontinuerliga tillägg och förändringar upprätthålls.

BEDÖMNING AV KUMULATIV POSITIV OCH NEGATIV PÅVERKAN

Planens positiva påverkan

Delar av detaljplanen har direkt positiv påverkan på kulturvärdena. Eftersom DN-skrapan kan bedömas vara en särskilt värdefull byggnad, även utan specificerande planbestämmelser, finns det inte, inom det för MKBn avgränsande tidsspännat, någon risk för att byggnaden rivs. . Främst är de positiva effekterna kopplade till att detaljplanen innebär att de ursprungliga byggnaderna på platsen förses med rivningsförbud samt bestämmelser för skydd och varsamhet. Det är även positivt att äldre, tidigare viktiga, vägsträckor öppnas upp inom kvarteret i och med rivningen av garaget.

Marieberg som helhet karaktäriseras av ständiga tillägg, ofta med snäva byggrätter och ofta med storskaliga volymer eller planer. Att göra tillägg som är storskaliga är därmed inte främmande för Marieberg och följer områdets historiska karaktär. De nu föreslagna volymerna kan därför ses som en årsring, en förstärkning av de stockholmska särdragen som innebär ständig utveckling av en växande stad.

Planens negativa påverkan

Den negativa påverkan består främst i att klustrets tyngdpunkt förskjuter stadens siluett i det större perspektivet samt att läsbarheten som en årsring med utvecklingen, och konsekvenserna av, det moderna city försvåras. Varken var för sig eller sammantaget bedöms dock den negativa inverkan vara så stor att den innebär risk för påtaglig skada.

Osäkerhetsfaktorer vid bedömning av volymer

De många osäkerhetsfaktorer som finns gällande utformningen av de tillkommande volymerna innebär att bedömningen av de kumulativa effekterna spänner mellan

oförändrad påverkan och negativ påverkan. Att endast kunna ta ställning till blockvolymers påverkan möjligheterna att göra en närmare bedömning av påverkan på riksintresset. Någon risk för påtaglig skada bedöms således inte i dagsläget, men det är inte klarlagt huruvida påtaglig skada kan komma att uppstå. Huruvida planens kumulativa effekt slutligen leder till påtaglig skada på riksintresset eller inte beror på hur de föreslagna volymerna gestaltas, samspelar med varandra och staden samt hur de förhåller sig till befintliga volymers gestaltning. Denna osäkerhetsfaktor är den primära anledningen till att förslaget bedöms innebära viss risk för negativ påverkan.

Illustration av hur de nya volymerna förhåller sig till den omkringliggande bebyggelsen i Marieberg.

SAMMANTAGEN KONSEKVENSN

Syftet med en MKB är att påvisa vilka positiva och negativa konsekvenser har, samt vad effekten och konsekvensen av ett nollalternativ blir. Vare sig enskilt eller i delar, dvs kumulativt, får ett förslag innebära risk för påtaglig skada. Däremot är negativ inverkan inget hinder, enligt MB, för att en plan ska kunna fortskrida.

Det nu aktuella planförslaget innebär en negativ inverkan på riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården, i såväl enskilda delar som kumulativt. Förslaget innebär även positiva effekter på riksintresset i form av att befintliga byggnader som saknat formellt skydd förses med bestämmelser om skydd och varsamhet.

De föreslagna volymerna innebär att ett befintligt kluster förstärks vilket påverkar stadens siluett som får en något förskjuten tyngdpunkt. Samtidigt innebär de föreslagna volymerna att en mycket tydlig årsring blir mindre tydlig. Primärt är det i den stora skalan och i mellanskan som riksintresset påverkas negativt. I den lilla skalan är det framför allt kulturvärden enligt PBL som påverkas, något som en MKB inte tar ställning till.

Trots den risk för negativ effekt som finns bedöms tillägget inte innebära så stor negativ effekt att risk för påtaglig skada uppstår.

UPPFÖLJNING

Arbetet med detaljplanen bör följas upp efter samrådsskedet enligt följande steg:

- Granskning av inkomna synpunkter från myndigheter och privatpersoner.
- Fortsatt återkoppling till projektgruppen.
- Återkoppling avseende kulturvärdena på platsen till de tävlande teamen under de parallella uppdragen inför granskningsskedet.
- Samarbete med planhandläggare för framtagande av planhandlingar inför granskningsskedet så att planen säkerställer en god gestaltning av de nya volymerna.

Källor

LAGRUM

Plan- och bygglagen (2010:900), PBL

Miljöbalken (1998:808), MB

Boverkets Byggregler (BBR)

ARKIV

Lantmäteriet historiska kartor

Lantmäteristyrelsen arkiv

Rikets allmänna kartverks arkiv

Bebyggelseregistret – Riksantikvarieämbetet

<https://www.bebyggelseregistret.raa.se>

Stockholm stadsmuseet digitala karta

SBK

Planprogram Marieberg

Stockholms stads Översiktsplan

Beslut om Områden av riksintresse för kulturmiljövården i Stockholms län (AB län) enligt 3 kap 6 § miljöbalken (AB län beslut RAÄ 1997-08-18. Revidering 2002 avseende AB 121. Dokument uppdaterat 2011-11-09)

TRYCKTA

Conradsson, Birgitta (2000) Från det yttersta Kungsholmen

Edlund, Bengt (2018) Vårt gröna Stockholm

Génétay Cissela, *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. Riksantikvarieämbetet 2015

Unnerbäck, A (2012), Kulturhistorisk värdering av bebyggelse. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Stockholms byggnadsordning, ett förhållningssätt till stadens karaktärsdrag, 1997

DIGITALA

Boverket (2020). Om miljökonsekvensbeskrivningen. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/oversiktsplanen/miljokonsekvensbeskrivn/> Hämtad 2020-10-23.

<https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledningar/Miljobedomningar/Specifik-miljobedomning/Miljoaspekter-i-miljobedomning/> (2021-01-06)

PRATA MED OSS!

white.se
@whitearkitekter

white